

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему:

«Зміни у духовному та культурному житті японців в епоху Мейдзі (1868-1912 рр.)»

Виконала: студентка IV курсу
заочної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Матвєєва Катерина В'ячеславівна

Керівник: к.і.н., доц.
Тумаков Олександр Іванович

Рецензент: д.і.н., проф.
Чувпило Олександр Олександрович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ЗМІНИ У ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ЯПОНІЇ	13
1.1 Релігійна політика в епоху Мейдзі і формування нової ідеології японської держави	13
1.2 Трансформація духовного життя японського суспільства під впливом Заходу	27
Розділ 2. ВПЛИВ ЗАХОДУ НА ЯПОНСЬКУ КУЛЬТУРУ	42
2.1 Література та поезія в період «Освіченого правління»	42
2.2 Нові тенденції у музичному мистецтві та традиційному живописі	60
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	75

ВСТУП

Актуальність дослідження, яке присвячене змінам у духовному та культурному житті японців у епоху Мейдзі, полягає в тому, що воно відповідає запитам суспільства XXI століття. Говорячи про відповідність інтересам сучасного суспільства, необхідно відмітити незгасаючий інтерес до країни Висхідного Сонця серед іноземців. Хоча на сьогодні Японія вже не є третьою економікою світу, поступившись цим місцем Китаю, все одно велика кількість молодих людей продовжує приїжджати туди по більшій мірі на навчання, використовуючи для цього візу студентського типу. Перебуваючи на навчанні в університеті або мовній школі, з головою занурюючись у суспільство, багато студентів починають задаватись одним єдиним питанням: як Японія могла стати такою розвинутою, якщо на період у 250 років законсервувала себе, відмовившись від усіх зав'язків з західним світом? Розвиток економічний та технологічний неможливий без духовних змін та культурних, адже перш ніж змінювати навколишнє середовище, людина повинна змінитись самостійно. Саме ці зміни у душі кожного японця є відповіддю на питання, яким задаються так багато людей.

Важливо відмітити, що уся екзотична обгортка країни, яка приваблює туристів з усього світу, та вміщує у себе різноманітні атрибути як то традиційний одяг – кімоно, цікаві для європейської людини й у сьогоденні вистави театрів Но та Кабукі, незвична техніка створення гравюр укійо-е – все це переважно відноситься до епохи Едо, коли японська влада в обличчі сьогунів проводила політику ізоляціонізму. Але, якщо зробити помилку й почати розглядати культуру цієї держави від таким зором, то може скластись враження: культура проіснувала у такому вигляді без жодних помітних змін від самого періоду Токугава до епохи Рейва, що почалась у 2019 році. Але це не є правдою. Епоха Мейдзі, коли був взятий курс на вестернізацію, є яскравим доказом цього, адже саме в цей час культура та духовне життя зазнали найсильніших змін.

Наукова значущість даного дослідження виявляється в контексті відсутності всеосяжного огляду змін як у духовній, так і в культурній сфері

Японії за період Мейдзі. До цього багато дослідників обмежувалися вузькоспеціалізованими дослідженнями, фокусуючись на конкретних аспектах, таких як музика, література, релігійні практики або процеси модернізації суспільства. Ці ізольовані підходи, які хоч і є важливими для розуміння певних аспектів культурної динаміки, проте не враховують загального контексту та повного спектра змін, що відбувалися в суспільстві Японії в період Мейдзі.

Ця робота покликана заповнити цю прогалину, надавши систематизований огляд усіх змін, що відбулися в культурному житті Японії за період Мейдзі. Було зібрано та проаналізовано достатньо даних та джерел, щоб представити повну картину духовного і культурного розвитку країни в той період. Це дає змогу побачити не тільки окремі аспекти, а й їх взаємозв'язок і вплив на суспільні процеси.

Таким чином, дослідження не лише заповнює прогалину в академічній літературі, а й надає важливу нову інформацію, об'єднуючи різні аспекти культурної динаміки Японії в період Мейдзі. Це робить роботу значущою з наукового погляду, надаючи нові перспективи для розуміння та інтерпретації історичних процесів у Японії та їх впливу на сучасне суспільство.

Об'єктом дослідження є модернізаційні процеси Японії у другій половині XIX та на початку XX століття.

Предметом дослідження є зміни, які відбувались у культурному та духовному житті японців в епоху «Освіченого правління».

Метою дослідження є показати, як змінювалось духовне та культурне життя японського суспільства у епоху Освіченого правління під впливом західних цінностей.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання** як:

1. Визначити шлях нового уряду у реалізації політики у релігійній сфері, а також прослідкувати етапи створення нової ідеології у країні Висхідного Сонця.

2. Показати як відбулась трансформація у духовному житті японського суспільства під впливом цінностей Західних держав.
3. Проаналізувати зміни, що відбулись у поезії та літературі в період Освіченого правління.
4. Відзначити нові тенденції у традиційному живописі, а також у музичному мистецтві.

Хронологічні межі дослідження епоху Мейдзі (1868-1912 рр.) Однак, необхідно відмітити, що за для потреби ґрунтовного висвітлення теми хронологічні рамки інколи розширюються до періоду Едо (1603-1868 рр.). Крім того за для більш глибокого розуміння політики нового уряду у сфері релігії, а саме відношення до християнства, хронологічні межі розширюються до періоду об'єднання країни (1573-1600 рр.).

Територіальні межі дослідження не виходять за межі Японії. Виключенням є важливий момент з описом зустрічі чотирьох японців з Папою у Римі, тоді в цьому випадку територіальні межі розширюються до Європейської частини Євразійського континенту, а саме країни Італії, міста Риму.

Історіографічний огляд. Під час проведення цього дослідження була проведена робота з різноманітною науковою літературою, завдяки чому вдалось у повному обсязі дослідити зміни які стались у різних сферах життя японського суспільства. Перший розділ присвячений темі змін у духовному житті японців і докладно розглядається релігійна політика нового уряду, а також формування нової ідеології у державі. Якісно висвітлити цю тему у дослідженні не вдалось би без роботи з монографією Сили-Новицької «Культ імператора в Японії. Мифы, история, доктрины, политика»¹, в якій авторка ретельно розбирає суть ідеології тенноїзму, а також аналізує конституцію Японії від 1889 року. Докладний розбір політики нового уряду Мейдзі стосовно буддизму здійснює О. А. Малигіна у своїй статті «Антибуддийские мероприятия в Японии в период

---

¹ Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии. Мифы, история, доктрины, политика. Москва: Наука, ГРВЛ, 1990. 206 с.

Токугава и первые годы Мэйдзи»¹. Не менш цікавим досвідом стала робота зі статтею О. В. Шаталова під назвою «Начальный этап деятельности Российской Духовной Миссии в Японии: 1870-1875 гг.»². Так як тоді було пом'якшення політики щодо християнства, проведення роботи з даною статтею було важливо, адже необхідно було зрозуміти етапи розвитку православ'я на японських землях. Крім того великий об'єм архівного матеріалу послугував основою для написання цієї статті автором.

Також не менш важливою є стаття А. Д. Бертової «Развитие концепции «Царства Божьего» в философской мысли Эбина Дандзё»³, основою для якої послугували аутентичні япономовні джерела, завдяки яким авторці вдалось проаналізувати та якісно висвітлити у своїй праці філософські міркування одного з відомих японських християн епохи Освіченого правління. Не менш важливою для проведення даного дослідження була робота зі статтею Ю. Ф. Герасимової «Перевод философско-политической лексики в эпоху Мэйдзи как отражение современных переводческих проблем»⁴. У статті авторка розбирає, робить переклад та аналізує варіації практично кожного нового слова з філософсько-політичної лексики, яка почала з'являтися у країні Висхідного Сонця з початком епохи Мейдзі. Завдяки цьому вона доводить, що розвивається швидкими темпами не тільки суспільство, а й сама японська мова. Під час проведення дослідження також залучались дисертації. Яскравим прикладом розробки теми проблеми кризи культурної ідентичності є дисертація О. С. Новікової під назвою «Особенности социальной самоидентификации при переходе от традиционного общества к современному (на примере Японии)»⁵.

---

¹ Малыгина О. А. Антибуддийские мероприятия в Японии в период Токугава и первые годы Мэйдзи // Социальные институты в истории: ретроспекция и реальность Вып. 2, 2016. С. 19-27.

² Шаталов О. В. Начальный этап деятельности Российской Духовной Миссии в Японии: 1870-1875 гг. // Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти святителя Николая, апостола Японии Санкт-Петербург, 1996. Вып. 2. С. 31-39.

³ Бертова А. Д. Развитие концепции «Царства Божьего» в философской мысли Эбина Дандзё // Вопросы философии. № 3, 2018. С. 187-196.

⁴ Герасимова Ю. Ф. Перевод философско-политической лексики в эпоху Мэйдзи как отражение современных переводческих проблем // Молодой учёный сборник статей III Международного научно-исследовательского конкурса. Пенза, 2021. С. 90-94.

⁵ Новикова О. С. Особенности социальной самоидентификации при переходе от традиционного общества к современному (на примере Японии): дис. ... канд. филос. наук, Новосибирск, 2016. 183 с.

О. С. Новікова послуговувалась великою кількістю джерел та науковою літературою, що представлені лише на англійській та японській мовах. І це дозволило авторці показати усю глибину кризи, а також складнощів, що спіткали японців у складну епоху змін. Не можна не сказати про статтю «Три интернационализации Японии» В. Е. Молодякова.¹ Праця вченого-історика дає повну картину змін у Японії з початку епохи Мейдзі до кінця ХХ століття, але найбільший інтерес викликають моменти опису зміни враження іноземців від Японії після гучних перемог у війнах з Китаєм та Росією.

Також слід зазначити, що була проведена робота не тільки з тією науковою літературою, що показує різні аспекти духовного життя японського суспільства. До дослідження також залучились праці з історії Японії в цілому. Однією з таких є книга «Крушение феодализма в Японии» Тоями Сігекі². У ній автор приводить повну картину подій Реставрації Мейдзі, а також докладно розповідає про усі етапи становлення нового уряду та показує як укріплювалась імператорська влада.

Другий розділ дослідження представлений змінами у культурному житті японського народу. За для вірного висвітлення усіх трансформацій та змін у культурі була проведена робота з відповідною науковою літературою. Розглядаючи зміни у літературі та поезії в період Освіченого правління, не можна було оминати статтю Д. В. Федорової «Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи»³. У своїй роботі авторка показує в усіх подробицях життєвий та творчий шлях талановитого письменника та перекладача, а також робить великий акцент на тому, який вклад він зробив у розвиток японської мови. Не меншої уваги заслуговує й книга Д. П. Бугаєвої «Таока Рэйун – японский критик и писатель – документалист»⁴. У цій книзі авторка за допомогою англійської та

¹ Молодяков В. Э. Три интернационализации Японии // Япония и глобальные проблемы человечества. Москва: ИФ «Восточная литература» РАН, 1999. С. 230-265.

² Тояма Сигэки Мэйдзи исин (Крушение феодализма в Японии), пер. с японского, Москва, 1959. 362 с.

³ Федорова Д. В. Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи. Часть 1 // Юный ученый. 2023. № 6 (69). С. 110-120.; Федорова Д. В. Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи. Часть 2 // Юный ученый. 2023. № 6 (69). С. 120-124.

⁴ Бугаева Д. П. Таока Рэйун – японский критик и писатель – документалист / Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1987. 182 с.

япономовної літератури та джерел не тільки показує розвиток творчості Таоки Рейуна, як письменника-документаліста, але й досліджує появу та етапи розвитку документального жанру в цілому на теренах Японії, в тому числі порівнюючи як виглядали роботи в цьому жанрі японських авторів в період Едо та які докорінні зміни відбулись з початком епохи Мейдзі.

Також, говорячи про літературу, не можна не звернутись до книги Г. Г. Ксмідова.¹ Проводячи роботу з даною книгою, автор якої користувався оригінальними японськими літературними творами для створення огляду, можна більше дізнатись про перекладну та драматичну літературу, а також розвиток поезії у цю не просто епоху перемін. Так, завдяки цьому джерелу ми отримаємо підтвердження розвитку стилю сінтайсі у поезії, що демонструє розбір Г. Г. Ксмідовим творчого шляху Сімадзакі Тосона, якого також часто називають батьком ліричної поезії у країні Висхідного Сонця.

Не меншої уваги заслуговує також стаття М. Ю. Бочарової². У цій статті авторка досліджує як змінювались такі важливі для феодальної Японії сімейні емблеми кі-мон, як їх у нових реаліях починало використовувати населення, та на прикладі деяких найбільш відомих емблем торгівельних компаній сьогодення демонструє трансформацію емблем та пояснює значення використаних у емблемі ієрогліфів. Що ж до музики в епоху Мейдзі, то так як в ті часи було прийнято Конституцію, не можна обійти увагою статтю Н. Ф. Клобукової³, яка була присвячена створенню японського національного гімну. У своїй статті авторка показує не тільки складнощі, які виникали під час створення музичного акомпанементу, але й приводить велику кількість нотних варіацій гімну, що вказує на те, якою непростою, але дуже важливою, була робота по його створенню.

---

¹ Ксмідов Г. Г. Обзор истории современной японской литературы: 1868–1906: (По япон. источникам). – Хабаровск: Тип. Канцелярии Приамурского генерал-губернатора, 1909. 121 с.

² Бочарова М. Ю. Трансформация семейных эмблем ки-мон в культуре Японии последней трети 19 в. // Культура и искусство. 2019. № 9. С. 47-52.

³ Клобукова Н. Ф. «Пусть во веки веков длится век...» Из истории создания государственного гимна Японии // Проблемы музыкальной науки. Российский научный журнал 2015. №2 (19). С. 60-66.

Аналіз джерел. Під час роботи над даним дослідженням мною були використані різноманітні джерела, що яскраво ілюстрували духовне життя японського народу в часи епохи Освіченого правління.

У великій частині джерел демонструються різноманітні побутові, але тим не менш важливі моменти. Так, говорячи про працю з джерелами, які були в ті часи складені священиками, що прибули до Японії з ціллю проповідування християнства у православній конфесії, хочеться відразу згадати «Записки»¹ та «Письма»² архімандрита Сергія. Так, завдяки даним джерелам вдається більше та ближче познайомитись з традиційним проведенням місцевих свят. Особливу цінність ці джерела набувають за рахунок простоти мови, а також порівнянь зі звичними традиціями східних слов'ян. Розповідь архімандрита Сергія демонструє, що не дивлячись на те, що на Японію в ті часи чинився неймовірний вплив з боку західних країн у ціннісному та духовному виміру життя народу, все одно залишались речі, своєрідні ритуали, які люди продовжували виконувати, як навчили предки і не забували власних традицій, хоча в ті часи було достатньо людей, що занадто, дещо фанатично захоплювались європейською культурою та вважали традиційну культуру ще тим анахронізмом.

Наступні джерела такі як «Мэй-Дзи. Эра просвещения Японии» Л. І. Мечникова³ та «Очерки из прошлого и настоящего Японии» Т. А. Богдановича⁴ дозволили провести ґрунтовну роботу пов'язану з економічною сферою у житті простих японців. Так, у другому джерелі у главі IV подається огляд сучасного на той час положення Японії. Автором піднімаються найрізноманітніші питання, але найбільший інтерес викликають параграфи про промислові підприємства влади, робоче питання, а також зростання крупної фабричної промисловості. Усі ці сфери хоча й не очевидно, але напряду

---

¹ Архим. Сергей (Страгородский) По Японии: (Записки миссионера) Москва: Крутиц. патриаршее подворье, 1998. 229 с.

² Архимандрит Сергей (Страгородский). На Дальнем Востоке. Письма японского миссионера. Арзамас, 1897. 263 с.

³ Мечников Л. И. Воспоминания о двухлетней службе в Японии // Известия Восточного института. 2001. №6. С. 171-209.

⁴ Богданович Т. А. Очерки из прошлого и настоящего Японии: с многочисленными иллюстрациями и приложением текста японской конституции Санкт-Петербург: Типография Товарищества "Просвещение", 1905. 429 с.

пов'язані з духовною сферою життя. Так як розвивається промисловість, державі необхідні по меншій мірі грамотні робітники. Саме тому такою важливою була робота з параграфом, що був присвячений народній освіті. Саме завдяки роботі з ним вдалось довести результати введення загальної початкової освіти, а також висвітлити пов'язані з цим економічні складнощі для простих японських сімей. В той же час у джерелі «Мэй-Дзи. Эра просвещения Японии» автор докладно розповідає про створення банків, торгових домів, а також появу акцій, що підтверджує те, що, не дивлячись на часто дратівливе ставлення японців на матеріалістичний світогляд іноземців, самі вони, в більшості своєї самураї в минулому, теж почали залучатись до цієї економічної діяльності. А це значить, що вони дещо більше починали розуміти іноземців та їх матеріалістичну картину світу і самі ставали до цього ближче, потрохи відходячи від ідеалів конфуціанства.

Тема сприйняття європейцями японців є дуже важливою, а тому також була розглянута у даному дослідженні. У її вивченні дуже стали у нагоді такі джерела, що були створені руськими мандрівниками, як «Обозрение Японскаго архипелага в современном его состояниии» авторства М. І. Венюкова¹ та «Прогрессирующая Япония» А. А. Пелікана.² Важливо відмітити, що в першому джерелі присутня найбільш сильно суб'єктивна точка зору автора, хоча розділ, який був присвячений стану промисловості у країні, цього й не передбачає. Так, в цьому розділі автор не тільки дає огляд промисловості, але й приділяє багато уваги сільському господарству. Саме на етапі опису сільського господарства, автор відволікається від розповіді про різні сільськогосподарські культури, об'єми врожаю та методи обробки землі, та дає власну оцінку що до працьовитості японського народу. Відмічаючи при цьому ті чи інші народні якості. В такому ж виді відбувається оцінка національних черт у другому джерелі. У книзі «Прогрессирующая Япония» А. А. Пелікан розглядає детально

---

¹ Венюков М. И. Обозрение Японскаго архипелага в современном его состояниии. С картою. Вып. 1-2. Санкт-Петербург, 1871. 408 с.

² Пеликан А. А. Прогрессирующая Япония Санкт-Петербург: Изд-во А. С. Суворина, 1895. 296 с.

багато важливих речей, як то побут, суспільне життя та навіть вплив на перші дві сфери ідей отриманих від Заходу. Однак під час розгляду невеликої теми пожарів та стихійних лих, зачіплюється тема взаємодопомоги населення у таких скрутних ситуаціях. І знов автор відмічає ті чи інші якості, що притаманні японському народу. Важливість такого погляду ззовні на японське суспільство, що увійшло в період швидких трансформацій у багатьох сфер життя, складно переоцінити.

Не менш цікавим досвідом в тому числі була робота з таким джерелом як «Воспоминания о двухлетней службе в Японии» Л. І. Мечникова.¹ У 1873 році Л. І. Мечников перебував у Токіо та викладав у школі іноземних мов, навчав японських студентів російської мови. Мечников був доволі обдарований у сфері вивчення мов, а тому засвоїв японську за доволі короткий проміжок часу. Розбираючи тему змін духовного життя та розглядаючи тему змін у суспільства з точки зору станів, «Воспоминания о двухлетней службе в Японии» стають як ніколи в нагоді, адже талановитий філолог Л. І. Мечников не міг не звернути уваги на спосіб спілкування японців один між одним. Завдяки роботі з даним джерелом, вдалось на наглядному прикладі дізнатись як зміна станової складової, а якщо точніше повна ліквідація системи введеної ще за часів першого сьогуна Токугави Ієясу, відобразилась на міжособистісному спілкуванні простих японців.

Однак вивчення сфери духовного життя не було б повним без поглиблення у побутову сферу життя японця. Як і у працях А. А. Пелікана та М. І. Венюкова робота з книгою «В стране восходящего солнца: очерки и заметки о Японии» авторства Г. А. Де-Воллана² дає можливість ззовні подивитись на звичну для кожного японця побутову ситуацію. Завдяки опису автором обіду у японця, можна побачити, що незвичні для європейської людини своєрідні ритуали, промови та сама структура обіду, коли різних людей запрошують до дому, все ще уявляється доволі традиційною, як і сама їжа, яку коштують і самі господарі

¹ Мечников Л. И. Воспоминания о двухлетней службе в Японии // Известия Восточного института. 2001. №6. С. 171-209.

² Де-Воллан Г. А. В стране восходящего солнца: очерки и заметки о Японии Москва: т-во М. О. Вольф, 1906. 566 с.

дому, і пригощають нею гостей. Наданий у цьому джерелі опис звичайного побутового моменту демонструє те, що не дивлячись на оголошений владою курс на вестернізацію країни та великий вплив Заходу та його ідей, на місцях, на побутовому рівні все ще мали велику вагу звички та ритуали.

Під час проведення даного дослідження в першу чергу були використані такі **методи** як історико-системний та історико-порівняльний.

Щодо **наукової новизни отриманих результатів** дослідження, то тут треба зауважити, що отримані дані щодо змін у культурній та духовній сферах країни Висхідного Сонця можуть стати науковим підґрунтям до проведення подальших досліджень цих галузей у житті Японії та допоможуть більше зрозуміти шлях, який Японія пройшла, щоб стати такою, якою увесь світ її знає сьогодні.

Розділ 1. ЗМІНИ У ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ЯПОНІЇ

1.1 Релігійна політика в епоху Мейдзі і формування нової ідеології японської держави

11 лютого – цей день та місяць змалечку відомі кожному японцю, який колись навчався у загальноосвітній школі. 11 лютого 660 року, згідно з історичним міфом, першим імператором Дзімму було засновано японську державу. 11 лютого 1889 року відбулась церемонія дарування імператором Муцухіто першої в історії країни конституції народу. Під час складання даного збірника законів було прийнято рішення орієнтуватись перш за все на досвід Німеччини, хоча, треба відмітити, були зроблені спроби вивчення правових норм та інституцій, що склались у таких країнах як Франція, Сполучені Штати Америки та Велика Британія, але всі вони не залишили по собі достатньо сильного враження. Не дивлячись на невпевненість німців в тому, що основи пруської конституції вдасться пересадити у японський ґрунт, відбувались консультації та передача досвіду, а японці дуже уважно прислухались до порад. Так, прислухавшись до зауважень щодо ухвалення бюджету, японці значно обмежили свій парламент у правах, що стосувались його прийняття і для цього було застосовано «правило Отто фон Бісмарка». Правило Залізного канцлера полягало в тому, що у випадках, коли за якихось причин не було прийнято нового бюджету на наступний рік, парламент мав змогу продовжити дію параметрів минулорічного бюджету.

Однак, не дивлячись на дослухання до порад економічних, були важливі моменти в яких новий уряд Мейдзі не міг піти на поступки. Герман Рослер, що виступав у якості радника з питань укладання конституції, виступав категорично проти включення положення про божественний статус імператора і наголошував на тому, що набагато краще було б передати імператорові статус головнокомандуючого, також наділивши його правом накладання вето на

закони, що в свою чергу приймалися у представницькому органі¹. Але це було не можливо зробити, адже легітимність влади імператора трималась не на праві, а на стародавньому міфі. Даний міф про створення богами японських островів був покладений в основу традиційної релігії синто.

Можна сказати, що саме з цієї причини 1 глава конституції, що складалась з 17 статей, стосувалась імператора. Так, в 1 статті зазначалось, що в Японії завжди буде правити імперська династія, а сама особа імператора, доповнювалось у 3 статті, є недоторканою та священною². У наступних статтях вже більш конкретно розповідалось про владу та повноваження, якими володів японський монарх. В якості прикладу подібних повноважень можна привести право імператора відкривати, закривати та оголошувати перерву у роботі парламенту, а також, як зазначалось у статті 6, введення у виконання тих чи інших прийнятих законів, а також, що не менш важливо, монарх мав право видання імператорських указів замість законів. До цієї статті звертались, коли в роботі парламенту була оголошена перерва. Прислухавшись до порад німецьких радників, японському імператору було надано статус головнокомандуючого, але разом з цим у конституції були положення, що обмежували його владу як цивільного правителя. В якості прикладу можна привести той факт, що на найближчому з'їзді парламенту повинні бути представлені видані імператорські укази, а вони самі не мали суперечити ані будь-якому закону. Всі ці обмеження та зобов'язання повинні були уберегти країну від деспотичних дій монарха³. В інших главах конституції говорилось про «права та обов'язки» громадян, про правила праці двопалатного парламенту і т. д., але, з огляду на положення про божественний статус імператора, не менш важливим буде зробити огляд на політику релігійну, яку проводив новий уряд у ті часи.

Одним з перших кроків, до яких вдалися чиновники уряду Мейдзі переслідуючи ціль перетворити релігію синто на державну, стало повернення до

---

¹ Балакин В. И. Прусское влияние на формирование японской государственности периода Реставрации Мэйдзи 1868 – 1888 гг. // «Исторические записки». 2018 № 4. С. 115-116.

² Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии. Мифы, история, доктрины, политика. Москва: Наука, ГРВЛ, 1990. 206 с.

³ Мак-Клейн Дж. Япония. От сегуната Тогуявы - в XXI век Москва: АСТ, Астрель, 2011. С. 302-303.

градації святилищ у системі рангів, які закріплювались ще в кодексі Тайхорьо від 701 р. Станом на 1868 рік у країні налічувалось близько 75 000 синтоїчних святилищ. Наказом кабінету міністрів від травня 1871 року про проголошення святилищ центрами відправлення «державних обрядів» усі вони підрозділялись на 7 рангів. Так, до першого, найвищого рангу чиновниками було віднесено святилище Ісе-дзінгу, в якому приписувалось поклонятись богині сонця Аматерасу, від якої також вела свій рід імператорська династія. До другого та третього рангу відповідно були віднесені святилища імператорські та державні, а до четвертого, п'ятого та шостого - святилища місцевого рівня як то префектуральні, повітові та сільські. Але найбільший інтерес викликає саме останній, найнижчий сьомий ранг, до якого були віднесені общинні святилища та ті, що зовсім не мали статусу. Вже набагато пізніше у 1906 році імператором було видано указ під наступною назвою «Про кількість жертвовної їжі та підношень у столичних, префектуральних, провінційних і сільських святилищах», за яким державний статус, тобто третій, отримали святилища общинні, які до того мали сьомий ранг. В цілому за період з 1906 по 1912 роки відбулось затвердження статусу близька 63 тисяч святилищ, отримали або були злиті з більшими святилищами ще 57 тисяч.

Не менш важливою за утвердження рангової системи були міри вжиті урядом за для систематизації обрядової дії, щоб вона співпадала повністю з обрядною дією при імператорському дворі. Так, міністерство внутрішніх справ зробило спеціальне постановлення за яким визначалась не тільки кількість обрядів обов'язкових для проведення, але й їх форма. В якості прикладів обрядів можна назвати генсісай, що проводився 3 січня, та був приурочений до сходження з небес онука Аматерасу Нінігі-но мікото, 15-16 жовтня було свято нового рису і обряд під назвою каннамесай, а день подяки за врожай припадав на 23 листопада і йому відповідав обряд ніінамесай. Не можна також не сказати про обряд, що проводився 11 лютого на честь заснування японської держави легендарним першим імператором Дзімму. Що ж до форм проведення, то уряд бажав контролювати кожний етап обряду, а тому по містах розсилали достатньо

докладні інструкції. В них навіть пояснювались такі базові речі, як порядок та етапи проведення обрядів на честь щорічних свят, що в країні мають багатостолітню історію. Не могли чиновники також обійти стороною молитви (норіто), а тому й вони були піддані корекції. Внаслідок виправлень у молитвах з'явилися нові фрази, що своєю суттю відображали основні ідеї кокутай. Про нову доктрину буде докладніше висвітлено нижче¹. Однак, крім того, була ще одна непомітна на перший погляд, але важлива дрібничка. Вона полягала у зміні імені божества (камі). Якщо до цього для імені використовувався буддійський або змішаний термін, то його замінювали на ім'я зроблене на синтоїчний лад². Цей момент дуже показовий, адже демонструє відношення між синтоїзмом та буддизмом у ті часи.

Треба відмітити, що відношення між цими двома релігіями на японських островах були дуже складними і нагадували за своїм видом скоріше заплутаний моток ниток двох різних кольорів, який новий уряд намагався розплутати. Щоб зрозуміти, наскільки все було заплутано між собою, необхідно лише сказати, що в той час істино японські боги камі, сприймалися звичайним народом як одне із втілень буддійських божеств. Необхідно сказати, що з самого початку релігія у Японії не мала ані книги чи рукопису, де б зазначалась уся важлива інформація для віруючих, як то в християнській Біблії, ані окремої назви, яку можна було б записати за допомогою ієрогліфів. Буддизм до Японії прийшов з корейської держави Пекче у VI ст. та був розповсюджений завдяки діяльності роду Сога, а також принца Сьотоку розповсюдився серед населення. У буддизмі вже була присутня теоретична база, яка містилась у сутрах, і саме вона допомагала пояснити соціальну нерівність. З часом обидва вірування почали зливатись, утворюючи між собою феномен синкретизму. Вони не конфліктували, а навпаки доповнювали одне одного. В синтоїзмі була розповсюджена віра в те, що в усього в цьому світі існує власна душа, в той час як буддизм пояснював що саме

¹ Малышев Б. А. Религия и общество в Японии конца XIX – начала XX вв. Участие религиозных организаций в «Движении просвещения народа» // Религиоведение. 2012. №4. С. 124-125.

² Реброва М. Н. Религиозная политика в эпоху Мэйдзи и ее роль в формировании новой идеологии японского государства // История и культура традиционной Японии 6. Т. 51 из Orientalia et Classica. Труды Института восточных культур и античности Наталис Москва, 2013. С. 566.

відбувається з душею після смерті¹. Але в нову епоху пошуку легітимності влади імператора виникла гостра потреба у відокремленні та розділення релігій, що за минулі століття, здавалось, стали єдиним цілим.

Указ про розділення синтоїзму та буддизму було обнародовано у 1868 році. Згідно з ним на усіх територіях країни заборонялась діяльність буддійських священнослужителів бетто та сясо, до сих пір бувших служителями при синтоїчних храмах. Також було наказано прибрати з святилищ не тільки культові предмети, що використовувались під час богослужіння, але й усі зображення бодхисатств та будд. Доволі цікавим є той факт, що даний наказ не отримав критики від простих японців, а навпаки підштовхнув їх до розгортання анти буддійського руху (хайбуцу кісяку – викоренення буддизму). На місцях цей рух часто приймав агресивну та насильницьку форму. Так, люди вривались до буддійських храмів з метою знищення різноманітних культових предметів, таких як статуї, сутри і т. д. Багато храмів піддали спаленню, а також не пройшли мимо придорожніх бодхисатств, як то Дзідзо, що вшановувався у якості охоронця, захисника дітей і мандрівників. Що до масштабів руху, то у районі Тояма лише за одну ніч від 1730 храмів залишилось тільки 7. А на острові Садо 55 храмів було об'єднано таким чином, що одна буддійська школа представлялась тільки но одним храмом. Що ж до священників, то їм місцева влада не тільки пропонувала, але й під час й примушувала відмовитись від сану та перейти до мирських занять. Наприклад, як селяни обробляти землю².

Важливо зазначити, що огляд релігійної політики був би далеко не повний, якщо концентрація відбулась би лише на переплетених між собою буддизмі та синтоїзмі. Епоха Мейдзі – це час активних контактів із країнами Заходу, що за деяким виключенням у відмінності конфесій, сповідують християнство. Саме в цей час активних змін у державі після довгого занепаду та суворих заборон відбувається друга хвиля місіонерської діяльності на японських островах. Але

¹ Мартынов Д. Е., Мартынова Ю. А., Ошуева П. С. Персиваль Лоуэлл и религиозный синкретизм в Японии XIX в // *Modern oriental studies*. 2022. №1. С. 85.

² Малыгина О. А. Антибуддийские мероприятия в Японии в период Токугава и первые годы Мэйдзи // *Социальные институты в истории: ретроспекция и реальность* Вып. 2, 2016. С. 25-26.

перед тим, як перейти до висвітлення дій християнських місій та самих місіонерів, необхідно сказати пару слів про першу хвилю знайомства японців із західною релігією.

Так, фахівці датують появу християнства серпнем 1549 року, коли у країну прибув за для здійснення місіонерської діяльності Франсіско Ксав'є. Місія під його керівництвом мала достатньо значні успіхи, адже усього лише за два роки діяльності їм вдалось навернути у свою віру близько двох тисяч японців. Під час своєї діяльності місіонери також заручились підтримкою одного з великих об'єднувачів Японії, а саме Оди Нобунаги. Той був відомим своїм негативним відношенням до буддійського вчення, самих монахів, а тому європейцям-місіонерам нічого не коштувало вмовити його на проведення диспуту. Ця подія сталась у 1569 році. Тоді місіонер виступаючи з боку християнства показав свою релігію в якості послідовної та міцної релігійної системи, в той час як буддизм був обвинувачений у слабкості та практичної відсутності духовних цінностей. Буддійський монах, розуміючи що не зможе перемогти у диспуті, витягнув меча та зажадав від місіонера показати людську душу. Вбивства так і не відбулось, а буддійського бонза було заарештовано.

Перемога у диспуті принесла можливість європейцям проповідувати свою релігію на території усєї країни, а у 1574 р. у японській столиці був навіть возведений християнських храм. Так, можна сказати, що за 25 років християнство розповсюдилось по всій південно-східній частині країни. З-за великих успіхів навернення японців у християнство у країну приїжджало все більше місіонерів, що походили переважно з таких країн як Іспанія та Португалія¹.

Не менш важливою подією того часу стала подорож делегації японських християн до Папи Римського. Датою, коли японці прибули до міста призначення, стало 22 березня 1585 року. Тоді четверо японців з «Місії молодих людей в роки Тансьо» зустрілись з 84-літнім папою Григорієм XIII, який після зустрічі

---

¹ Шашков В. А. Деятельность миссионеров в правление Оды Нобунага и Тоетоми Хидэеси // Скиф. 2019. №5-1 (33) С. 99-10.

відзначав ввічливість та добру вихованість гостей з далекого сходу. Також Папу приємно вразив піднесений подарунок, а саме вишита ширма з зображенням замку Адзуті. Це була робота художника на ім'я Ейтоку, що належав до школи Кано. У відповідь же Григорієм XIII було видано буллу, за якої уся Японія потрапляла під виключний вплив Товариства Ісуса¹. Однак країні, в яку повернулись молоді японські християни, це вже було не потрібно.

Відчуваючи власну силу, місіонери почали втручатись у внутрішню політику Японії, впливаючи на даймьо на острові Кюсю. Таке положення справ зовсім не задовольнило другого великого об'єднувача японських земель Тойотомі Хідейосі, а тому у 1587 році він видав наказ, я якому говорилось про необхідність усім місіонерам залишити країну під страхом смертного покарання упродовж 20 днів. А вже наказом першого сьогуна династії Токугава – Ієясу у 1612 році християнська релігія була оголошена поза законом. Ті японці, що проповідували християнство, піддавались гонінням та були вимушені піти у підпілля². Таким чином, упродовж усього періоду Едо звичайний пересічний японець на мав практично шансів познайомитись з вірою європейців. Відношення до християнства змінилось тільки після Реставрації Мейдзі та падіння бакуфу.

Свідченням того, що позиція японської влади щодо християнства перетерпіла достатньо серйозні зміни є звернення о. Миколая (Касаткіна) до Святійшого Синоду з пропозицією створення Православної Духовної Місії. Аргументуючи свою пропозицію о. Миколай наголошував на тому, що його місіонерська діяльність вже мала деякі успіхи і в часи смуту з 1865 по 1868 рік у православну віру вже було звернено 12 чоловік. На тому етапі це також показувало наскільки стала слабка влада сьогунату у останні роки його існування. Священний Синод погодився задовільнити прохання о. Миколая і видав відповідний наказ 14 січня 1870 року о створенні Місії. А 2 вересня того ж

---

¹ Кужель Ю. Л. Связи Японии с европейским католическим миром (конец XVI в. — начало XVII в.) // Ежегодник Японии. 2019. №48. С. 329-330.

² Лещенко Н. Ф. Япония в эпоху Токугава. 2-е изд., доп. Москва: Крафт +, 2010. С. 225-226.

року наступним наказом Касаткіна було призначено начальником місії і возведено до сану архімандриту.

22 березня 1871 року разом з Григорієм Воронцовим Касаткін прибув до міста Хакодате, що знаходиться на острові Хоккайдо. Треба відмітити, що займаючись справами по створенню Місії у Росії о. Миколай був відсутній у Японії близько двох років і по поверненню очікував, що не багаточисельна православна община зовсім зникне, як це вже було у Китаї після смерті священника Максима Леоньєва. Але в цьому випадку православна община не тільки не розсапалася, але й до неї прийшли нові люди. Це можна було б вважати справжнім дивом, якби не факт активної діяльності самих японців-катехізаторів. Серед них можна окремо відзначити Павла Савабе, що походив з князівства Тоса, та в період існування Республіки Едзо, що перебувала під владою новообраного президента Еномото Такеакі, проповідував православне вчення серед сьогунатських військ. Також необхідно згадати Іоана Сакаї з князівства Сендай, який залишив сім'ю та переїхав у Хакодате для вивчення священного писання та розповсюдження християнства. Крім того він практикував у якості лікаря. Таким чином, здійснюючи допомогу людям не тільки в моральному, але й у фізичному плані¹.

Але не менш важливою для існування як общини, так і Місії є фінансова сторона. Так, у 1910 році англієць єпископ Сесіл розповів о. Миколаю, що в їх церкві пастори-японці отримують від 40 до 50 єн на місяць, катехізатори близько 18-20 єн. Також восени того ж року Касаткін зазначав о своєму щоденнику, що у Сідзуока християни зібрали суспільними зусиллями суму, що дорівнювала 600 рублів для побудови храму, але цього їм вистачить лише на покупку землі. В той же час католицькі та протестантські храми вже давно стоять та красиво висять над містами².

---

¹ Шаталов О. В. Начальный этап деятельности Российской Духовной Миссии в Японии: 1870-1875 гг. // Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти святителя Николая, апостола Японии Санкт-Петербург, 1996. Вып. 2. С. 31-33.

² Логачев К.И. Российская Духовная Миссия в Японии и ее взаимоотношения с другими христианскими миссионерами // Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти святителя Николая, апостола Японии Санкт-Петербург, 1996 С. 40-41.

Говорячи про католицькі та протестантські храми, заробітну платню пасторів та катехізаторів, не можна не сказати декілька слів про діяльність самих європейських місіонерів. Так, їм довелось навернути у свою віру японську еліту – вчорашніх самураїв, а за допомогою них принести багато хорошого у освіту та охорону здоров'я, а також вплинути на відношення до слоїв суспільства, що піддавались дискримінації. Їх діяльність також була помітна на міжнародній арені. Не без їхньої допомоги правлячі кола у Сполучених Штатах Америки погодились піти на поступки по відношенню до нерівноправних договорів років Ансей, їх перегляду. А також, маючи «своїх» людей у новому уряді місіонерам вдалось запобігти новій заборони християнства та гонінь¹.

Не менш цікавим однак є робота о. Миколая під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. Під час неї він говорив своїй пастві йти на війну не з ненавистю до ворога, а з любов'ю до вітчизни, порівнюючи ситуацію з побутовою ситуацією, коли господар дома схопив підпалювача, розбійника. Господар не ненавидів підпалювача, а лише хотів захистити свій дім. Також під час військових дій Касаткін не брав участі у звершенні громадського Богослужіння, адже під час нього люди молились за перемогу Японії у війні. Також в ці непрості часи він займався перекладацькою діяльністю, а після появи у місті Мацуяма руських військовополонених почав піклуватись і про них. Він постачав їм не тільки усі необхідні у полоні речі, але й передавав книги і кожному переслав по срібному хрестику². Полонені були вдячні Миколаю Касаткіну за допомогу і згадували його у своїх листах, які відправляли на Батьківщину, добрими словами³.

Не менш однак цікавими та значними є варіації адаптації християнства у Японії. Так, завдяки діяльності західних місіонерів, християнство розповсюджувалось по країні, але в цьому процесі вбирало у себе багато

---

¹ Нелюбин П. Г. Влияние протестантских миссионеров из США на государство и общество в Японии XIX века // История и современное мировоззрение. 2021. №2. С. 23.

² Медведев С. С. Японская Православная Церковь: от истоков до современности // Практис. 2020. № 1 (3). С. 220-221.

³ Архим. Сергей (Страгородский) По Японии: (Записки миссионера) Москва: Крутиц. патриаршее подворье, 1998. 229 с.

місцевих елементів з-за чого, так би мовити, синкретична релігія мала назву «кірісітанізм»¹. У неї переплітались вигадливим образом елементи буддизму, синтоїзму, місцевих вірувань та самого християнства. У світлі цього заслуговує на увагу концепція «Царства Божого» Ебіна Дандзю. Спираючись на дану філософську теорію, можна сказати, що люди не є рабами, а навпаки являються Божими дітьми (каміко). Кожна людина має в собі частинку божественної сутті (сінсен), яку з часом можливо розвинути, але тільки за рахунок морального виховання себе та самовдосконалення. Також за концепцією Ебіна в серці кожної людини повинно бути присутнім основне почуття – «любов до Бога». Це відчуття повинно проявити себе, коли людина відкриє у собі «Душу Бога» (дзьотей-но тама). І саме після цього повинно наступити «Царство Боже»².

Неможливо також обійти стороною взаємодію християнських настанов та кодексу честі самураїв Бусідо, адже немаленька частина з класу минулого самурайства прийняла християнство. Так, Утімура Кандзо, що також був засновником руху «Мукьокай» («Нецерковний рух») вважав кодекс Бусідо подарунком від Бога. Цей подарунок, за його думкою, було зроблено за для відновлення християнства, що вже значно згасало на Заході. При цьому сама Країна Висхідного Сонця отримувала статус місії, тобто наступна доля християнства вже залежала від Японії³.

Однак, не дивлячись на помітні успіхи діяльності місіонерів як православної конфесії, так і протестантів з католиками, к кінцю XIX століття кількість японців, що прилічували себе до християн, складала менш ніж 1%⁴. Саме на цьому моменті виникає питання про альтернативу християнства, яку народіві пропонувала нова влада. Так, як вже було сказано вище, новий уряд доклав багато зусиль, щоб роз'єднати буддизм та синтоїзм, а також останній

¹ Нелюбин П. Г. Между нихондзинрон и религией Запада: проблема идентичности японских христиан периода Мэйдзи // Дневник Алтайской школы политических исследований. Современная Россия и мир: альтернативы развития (Формирование региональной идентичности и политика исторической памяти): сборник научных статей № 37. Барнаул, 2021. С. 132.

² Бертова А. Д. Развитие концепции «Царства Божьего» в философской мысли Эбина Дандзю // Вопросы философии. 2018. №3. С. 189.

³ Бертова А. Д. Самурай и христианство: к вопросу о сословной принадлежности японских христиан второй половины XIX века // Международный журнал исследований культуры. 2018. №4 (33). С. 139-140.

⁴ Мак-Клейн Дж Япония. От сегуната Токугавы-в XXI век С. 395.

вивести на перший план. Тут необхідно сказати про сутність даної релігії. Основою є культ предків. За думкою Мінору Саноду, необхідно розділяти європейське поняття «Бог» та японське «камі», адже це є зовсім не одне й теж саме. Камі – є схована від людського зору «одухотвореність» (рейсей). В цьому випадку «камі» можуть уявляти собою не тільки образи людей, духів природи, але й з'являться у нашому реальному матеріальному світі у вигляді предметів, «тілі камі» (сінтай). Важливо відмітити, що звична у сьогоденні картина, коли імператор є стержнем японської нації, не була винайдена революціонерами Мейдзі Ісін, а була започаткована ще в першій половині XVIII ст. у філософській школі «національних наук» (кокугакуха), засновником якої фахівці вважають Када Адзумамо. Саме він ввів термін «Стародавній шлях», що мав своєю суттю шанування імператорів. Далі цей термін було розвинуто Мотоорі Наринагою, що створив поняття «Істинного шляху». Саме воно додавало ту важливу деталь про божественне походження імператора. Далі розвиток вчення «Істинного шляху» шов до створення ідеології кокутай, яка розквітла вже за епоху Мейдзі¹.

Саме поняття «кокутай» було запропоновано Айдзавою Сейсісавою у праці «Нова теорія» (Сінрон), що була видана у 1825 році та суть її полягала у тому, щоб попередити японців про небезпеку, що надходила від варварів, які мали прибути з Заходу². Хоча командор Перрі прибув до берегів Японії лише у 1853 році, голландці ще до того попереджували про подібний візит³. Ідеологічна ж основа філософських міркувань Айдзави базується на розповсюдженому за епохи Едо конфуціанстві. Використовуючи китайське поняття «Тен» (Небо) та японське «тенно» (імператор), Айдзава приходить до висновку, що імператор був благословенний самими небесами, а міф про створення Японії богинею сонця Аматерасу подається у вигляді ніби бажання самих небес. Також робився наголос на праведності імператорської династії, адже існували меч, дзеркало та

¹ Дуничев Д. А. Влияние синто на формирование идеологии государственного национализма в Японии в конце XIX - начале XX веков // Евразийский Союз Ученых. 2018. №5-4 (50). С. 58.

² Нелюбин П. Г. «Свои» и «чужие» в эпоху Мэйдзи: антихристианская общественно-политическая мысль в Японии // Дневник Алтайской школы политических исследований. 2020. № 36. С. 96.

³ Мещеряков А. Н. Император Мэйдзи и его Япония Москва: Наталис, 2013. С. 8.

намисто, що уявляли собою три важливі регалії, які передавались з покоління в покоління в імператорській сім'ї і були успадковані від самої богині сонця. Що ж до суті кокутай, то за поглядами Айдзава, вона полягала у повчанні, правлінні та культурі предків¹.

Якщо ж говорити про погляд сучасних фахівців-релігієзнавців, на дану концепцію «кокутай», то Ямагуті Сатосі та Муракамі Сігеесі у своїх міркуваннях спираються на те, що кокутай є ні чим іншим як духом цілої нації. В цьому випадку імператору відводиться особлива важлива роль сполучної ланки між світом людей та богів². За для трактування терміну можна також звернутись до поглядів Г. Є. Комаровського. Так, він наголошував на тому, що у кокутай можна чітко прослідкувати своєрідне повернення до буддійських, а також конфуціанських принципів. В цьому випадку культ імператора ніби поєднувався з культом предків, в той час як конфуціанство, а якщо сказати більш точніше конфуціанські основи моралі регламентували характер та принципи державних взаємовідношень³.

Говорячи про імператора, владу якого намагались укріпити за рахунок синтоїзма та впровадження концепції кокутай, необхідно згадати документи, в яких фіксувався його статус. Так, у виданому в 1882 році «Імперському наказі для військовослужбовців», було зроблено наголошення на чільну роль імператора у ієрархії збройних сил. Також цим указом зазначався головний моральний принцип для будь-якого військового, а саме – лояльність імператору⁴. Основи ж для морального зростання солдат можна виділити наступні: дисципліна, відвага, честь та помірність, звичайно, відданість імператору, а також готовність до звершення подвигів на честь його імені. Також у 1873 році було створено, так би мовити, кодекс поведінки воїна, у якому говорилося про

---

¹ Нелюбин П. Г. «Свои» и «чужие» в эпоху Мэйдзи: антихристианская общественно-политическая мысль в Японии С. 97-98.

² Гафурова, Х. Ш. Концепция «кокутай» как основа национального самосознания Японии // Молодой ученый. 2020. № 23 (313). С. 504.

³ Склярова Т. С. Националистические концепции в Японии начала XX в. // Тенденции развития науки и образования. 2020. №61-11. С. 56.

⁴ Кулепанов Р. В. Идеологический базис вооруженных сил императорской Японии // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. 2019. №4 (50). С. 28.

п'ять доблестей або «П'ять слів». За ними солдат повинен був бути чемним, вести просте життя, тримати власне слово, а також, що не менш важливо, демонструвати відвагу на війні та виконувати власний борг перед країною¹. Не менш важливим був «Імператорський рескрипт про освіту» від 1890 року, основною задачею якого було розповсюдження в освітній сфері концепції про божественне, надлюдське походження імператора².

Однак, не дивлячись на достатньо помітні успіхи укріплення фігури імператора, японське суспільство в епоху Мейдзі зіткнулось з таким явищем як криза культурної ідентичності. Так як Японія довгий період правління сьогунату Токугава була закритою, то ідентифікація людей проходила за допомогою станової приналежності, а також зовнішніх маркерів. Однак після реставрації Мейдзі стани було повністю скасовано, що призвело до виникнення потреби формування основ нової власної японської культури ідентичності. Так як в цей час влада взяла курс на освіту та модернізацію, то інтелектуальними елітами країни були висунуті наступні лозунги, що в цілому відповідали потребам народу, вказуючи найближчий шлях: бумей-кайка (цивілізація та просвіта), вакон-йосай (японський дух – європейське знання), а також кокутай (тіло держави). Тут треба відмітити, що не дивлячись на зовнішні зміни та гучні лозунги, для простого японця все ще морально-етичним орієнтиром залишався кодекс честі «бусідо». Але віднині замість пана, якому мав служити самурай, поставав імператор. Так як стан самураїв було скасовано, то віднині кожен житель японських островів, будь-який японець, вважався самураєм. Суспільство також розглядалось в якості клітин одного тіла, тіла цілої країни (кокутай), що були повністю підпорядковані його, тіла, інтересам³.

Тим не менш доволі цікавим є те як криза культурної ідентичності проявляла себе у суспільстві, так би мовити, на побутовому рівні. Так, тут

¹ Пронин А. О., Москвитин И. А. К вопросу об особенностях идеологического воспитания в вооруженных силах императорской Японии (1868–1945) // Вестн. Новосиб. гос. ун-та. Серия: История, филология. 2011. Т. 10, вып. 4: Востоковедение. С. 76, 71.

² Кулепанов Р. В. Идеологический базис вооруженных сил императорской Японии С. 28.

³ Бахтина Н. А. О культурной идентификации японцев в условиях модернизации общества в эпоху Мэйдзи (1868-1912 гг.) // Взаимодействие науки и общества: проблемы и перспективы. ч. 3, 2018. С. 112.

найбільш вирував комплекс тілесної неповноцінності. Найбільш яскравим можна вважати приклад відомого японського письменника-реаліста Нацуме Сосекі, який перебуваючи у Лондоні соромився свого зросту та кольору шкіри. Примітно, що лише один раз він побачив людину, що була схожа на нього самого. І це було його власне відображення у дзеркалі¹. Для подолання комплексу неповноцінності не на особистому рівні, а на рівні цілої держави, фактично, існувало два шляхи. Суть першого полягала в тому, щоб проводити активну вестернізацію та ідентифікацію з Заходом. Саме цим шляхом пішло товариство Мін'юся. Другий же шлях полягав у вивченні японського культурного спадку, а також, що не менш важливо, створення позитивного образу самої Японії і негативного образу заходу. Цей шлях обрало товариство Сейкьося². Дещо пізніше у політичному середовищі все частіше і частіше висували думку про виключність японського народу порівняно з азіатськими та західними державами. В якості прикладу можна привести журнал під назвою «Сігаку кьокай дзассі», що був випущений у 1886 році. На його сторінках автори намагались знайти відповіді на такі питання як виникнення японської державності, особливості цього, відношення між народом та імператором. Також автори намагались довести виключність самої японської нації³.

Отже, подія дарування імператором конституції японському народу була дуже важлива, адже у цьому збірнику законів йшлося, перш за все, про божественне походження імператора. Це стало відправною точкою у змінах релігійної політики. Не дивлячись на те, що синтоїзм було оголошено державною релігією, а проти буддизму розпочалась не жартівлива боротьба, у період 1872-1873 рр. відбулось видання указів за якими гарантувалась свобода віросповідання⁴. Ці закони, звісно, стосувались дозволу японцям без страху

---

¹ Мещеряков А. Н. Самоидентификация японцев в отношениях с западом и приемы преодоления национальных комплексов // Историческая психология и социология истории. 2009. №2. С. 30.

² Астахова А. А. Проблема национальной и культурной идентичности в японской культуре начала XX века в процессе взаимодействия с культурой Европы // Знание, 2020. №2 (78). С. 6-7.

³ Мартынов Д. Е., Мартынова Ю. А., Филиппенко Д. А. Формирование японского национального самосознания в эпоху Мэйдзи // Modern oriental studies. 2021. №3. С. 464.

⁴ Соколов А.Р. Арест православных самураев: Конфликтный эпизод из истории русско-японских отношений (1872 год) // Новый исторический вестник. 2016. №2 (48) С. 93.

гонінь сповідувати християнство. Але видання цих указів демонструвало те, що Японія у сфері релігійній прагнула встати на одну ступень з розвинутими державами.

Але на практиці це було зробити набагато складніше і японці в епоху Освіченого правління стикнулись з кризою культурної ідентичності та комплексом неповноцінності. Вони дивились на європейців та розуміли, що зовсім не такі красиві, сильні, високі, як вони. Поглиблювалось це заборонаю на носіння традиційних самурайських зачисток та мечей. Подолати кризу та комплекси не в останню чергу допоміг традиційний японський одяг, завдяки якому люди відчули свою приналежність до великої групи японської нації. В той же час поліцейська та військова форма, що була зроблена за західним зразком, слугувала тепер новим маркером статусу. Нова ж ідеологія кокутай дозволила суспільству відчути себе єдиним цілим, стати начебто клітинами єдиного організму. А автори праць напрямку ніхонсюгі (японизм) запевняли своїх читачів у виключності японської культури, що має неповторні та самобутні риси¹.

1.2 Трансформація духовного життя японського суспільства під впливом Заходу

Говорячи про кризу культурної ідентичності, неможливо оминати тему трансформацій, що відбулись у суспільстві в епоху Просвітленого правління. Так, криза почалась з різниці не стільки з зовнішніх та фізичних даних, скільки з різниці світоглядів. Після завершення політики сонно дзьой, однією з ціллю якої було вигнання варварів, та перейшовши з іноземцями до продуктивного діалогу, японці вперше зіткнулись з матеріалістично-прагматичним світоглядом. Подібний тип мислення був найбільш близьким вихідцям зі стану торговців, що в період Едо в ієрархії станів займали найнижчу ступень. Самураї ж мали демонструвати народу приклад необтяжливості та аскетизму, тому матеріальна

---

¹ Новикова О. С. Особенности социальной самоидентификации при переходе от традиционного общества к современному (на примере Японии): дис. ... канд. филос. наук, Новосибирск, 2016. С. 79-80.

складова аж ніяк не могла стати самоціллю їх життя. В цьому сенсі життя людини не мало цінності само по собі, але могло стати прикладом служіння. Спілкування людей з настільки протилежним світосприйняттям не можна було назвати легким. Японці бачили рівень технічного розвитку країн Заходу, а тому були схильні погоджуватись, що європейці з подібним відношенням до життя мають рацію¹.

Тим не менш усвідомлення цих речей не робило діалог з іноземцями більш простим. Іноді могло скластись враження, що на ментальному рівні люди з Японії та Заходу говорять на різних мовах. Так, у східній традиції, до якої належала також Країна Висхідного Сонця, індивід сприймався як частина великої групи, а не самостійна одиниця. В той же час на Заході отримала велике розповсюдження теорія філософа з Англії Томаса Гоббса. У своїх міркуваннях він підкреслював те, що кожна особистість не тільки може існувати, а й існує незалежно від інших людей, фактично незалежно від групи. Особистість частіше за все у своїх діях користується власним інтересом, що носить зазвичай егоїстичний характер, та практично не звертає уваги на інтереси групи. Конфуціанське вчення сприймалось як більш гуманне за, наприклад, римське право, і в той же час уявляло собою важливий засіб врегулювання конфліктів. Не дивлячись на деякі переваги конфуціанства, воно ніяк не сприяло економічній активності та не підвищувало здорової конкуренції у торгівлі. До речі, говорячи про торгівлю, необхідно відмітити, що японці помічали досить велике користолюбство людей, що прибули з Заходу. Найбільш відома й понині приказка «час – це гроші» досить сильно дратувала японців вихованих у ідеалах аскетизму². Але, слід зауважити, що незважаючи на подібне ставлення до відомої приказки, Японія повільно вставала на шлях капіталізму, про що свідчить створення великого торговельного дому в князівстві Тоса під назвою "Хорайсььо"³.

---

¹ Скворцова Е. Л. Влияние западной культуры и идеологии на духовную жизнь Японии // Вестник культурологии. 2020. №1 (92). С. 42.

² Скворцова Е. Л. К вопросу о влиянии глобализации на процессы духовного развития в Японии. // Вестник ИВ РАН. №4 (18), 2021. С. 68-69.

³ Мечников Л. И. Мэй-Дзи. Эра просвещения Японии Казань, 1905 С. 29.

А от у повсякденному житті можна було спостерігати перехід звичайних японців із одної крайності до іншої. Так, молоді японці, що не застали за своє життя правління сьогунату або в цей період ще були достатньо малими, занадто захоплювались європейською культурою. Вони оголошували традиційну культуру рідної країни жахливим анахронізмом, а також закликали до відмови від ієрографічної писемності на користь латиниці. Іншою ж крайністю була думка, що носила характер національного нарцисизму. Так, її прихильники говорили про непереривність імператорської лінії, а також наголошували на самобутній культурі та мистецтві країни. Все це йшло у своєрідне протиставлення до аргументів «західників», а також робився наголос на тому, що європейські цивілізації побудовані лише на математиці та сухих розрахунках¹.

Але не дивлячись на різницю світоглядів та дискусії, що в ті часи вирували у суспільстві, в перші десятиліття нової епохи цілєю новою влади було не стільки встати на одну ступінь з розвинутими світовими державами, скільки запобігти долі колонії або напівколонії. Для цього було необхідно зробити сильну та по тих часах сучасну армію, але цього неможливо зробити не засвоївши базових знань в сфері точних наук, як то фізика, хімія, математика і т. і.² Тут необхідно зазначити, що рівень грамотності населення був на доволі прийнятному рівні. Так, серед самураїв 100% знали грамоту, маючи навички письма та читання, а от серед селян цей показник був значно нижчий – усього 30-40%. Хоча самураї складали усього 10% від загального населення країни, саме вони стали вчителями у широкій мережі шкіл³. Саме завдяки ним у школах був високий рівень дисципліни, а в учнях виховувалась повага до державних символів, а також вірність імператору, адже ідея передачі йому світської влади в період революції Мейдзі надходила саме від самураїв. Завдяки цьому кожен японець з

---

¹ Скворцова Е. Л. К вопросу об эффективности культурной модернизации (японский опыт в эпоху Мэйдзи) // Личность. Культура. Общество. 2012. Т. 14. Вып. 3. С. 224-225.

² Скворцова Е. Л. Влияние западной культуры и идеологии на духовную жизнь Японии // Вестник культурологии. 2020. №1 (92). С. 43.

³ Скворцова Е. Л. Западный ветер перемен в Стране восходящего солнца // Человек. 2017. № 4. С. 54-55.

дитинства вважав своїм боргом робити все за для процвітання батьківщини¹. Але результатом навчання був не тільки високий рівень патріотичного духу серед молоді. У 1897 році серед призовників вже 70% були грамотні. За такий короткий час то було чудовим результатом, особливо вважаючи, що початкова школа була платною і ціна складала від 4 до 6 єн².

Згадуючи самураїв, не можливо не сказати про те як змінилась структура суспільства після подій Мейдзі Ісін. В період Токугава існувало декілька станів. Найвищим станом вважалось самурайство, що іменувалось словами букьо або сі, тобто уявляло собою стан військових. Саме з самураїв було сформовано апарат управління країною, а саме – сьогунат (бакуфу). Далі йшли селяни з назвою «но» або хякусьо та ремісники під самоназвою сьокунін або ко. На останній ланці знаходились торговці, яких іменували сьо або акіндо. Також необхідно сказати, що існувала найнижча ступінь до якої відносились ета, хінін або як ще їх називали «недоторкані». Але після революції було представлено більш містке розділення, а саме – кадзоку, сідзоку та хеймін. Остання категорія уявляла собою велику групу різних простолюдинів³. Важливо відмітити, що після введення поняття «хеймін» у 1870 році, простолюдини отримали право на власне прізвище, а також влада їм дозволила здійснювати мандрівку на коні, а раніше це було привілеєм тільки самурайського стану. Також до цього третього стану було віднесено «ета», що уявляли собою людей, які займались чорною працею, та їх кількість в ті часи складала близько 400 тисяч чоловік⁴. Що до першого стану, кадзоку, то до нього відносилась аристократія та колишні князі (даймьо). А другий стан, сідзоку, уявляв собою самураїв та військову аристократію⁵.

¹ Яковлев М. А. Патриотическое воспитание молодежи в Японии эпохи Мэйдзи: ретроспективный взгляд в прошлое // Организация работы с молодежью: теория и практика. Сборник материалов Всероссийской студенческой научно-практической конференции. Якутск, 2023. С. 201.

² Богданович Т. А. Очерки из прошлого и настоящего Японии: с многочисленными иллюстрациями и приложением текста японской конституции Санкт-Петербург: Типография Товарищества "Просвещение", 1905 С. 323, 321.

³ Пуляев А. В. Преобразование общественной структуры Японии периода Мэйдзи в зеркале исторического сознания // Образование и культура Сборник материалов Международной научно-практической конференции, 2020. С. 220.

⁴ Пуляев А. В. Трансформация феодально-сословной структуры японского общества во 2-й половине XIX века // Молодой ученый. 2011. № 4 (27). Т. 2. С. 43-44.

⁵ Пуляев А. В. Преобразование общественной структуры Японии периода Мэйдзи в зеркале исторического сознания С. 221.

Говорячи про аристократію, необхідно також декілька слів сказати про людей, які стали нею після початку нової епохи. Так, у 1884 році біла введена нова система аристократичних титулів. Так, з'явився барон – дансяку, граф – хакусяку та віконт – сісяку. Треба відмітити, що герцог та маркіз мали однакову назву – косяку, але це слово мало різне написання ієрогліфами. В цілому до групи кадзоку входили колишні даймьо, що були великими землевласниками, а також низькорангові представники самурайства. Ці люди з перелічених класів склали близько 95% від усього стану аристократії. Що ж до останніх 5%, до яких входили люди, що являлись членами імператорського двору, також священнослужителі синтоїстських та буддійських храмів, а також 17 чоловік, що походили з простолюдинів. Говорячи про місце походження нової аристократії, то це були князівства Сацума та Тьосю, які в подіях революції склали ядро опозиції сьогунату¹.

В розмові про аристократію, так би мовити, еліту суспільства, необхідно зазначити невелику, але доволі цікаву деталь, що стосується модернізації суспільства. Щоб цього швидше досягнути іноді елітам необхідно прибігати до «винайдення традицій». Це працює таким чином, що спочатку еліта приймає чужі, іноземні цінності, таким чином конструюючи нову національну ідентичність, точніше сказати модель ідентичності. Після цього суспільство вже сприймає нові сконструйовані елітою ціннісні орієнтири, сприймаючи їх під обгорткою «традиційних». В результаті культурна трансформація суспільства стає ніби засобом модернізації².

Говорячи про традиції, необхідно також наголосити, що в часи епохи Мейдзі було важливим не тільки винайдення нового, але й модернізація старого. Доволі цікавими є розваги вищого, самурайського стану періоду Едо. Вони мали своєрідний неспішний, так би мовити, пасивний характер. В якості прикладу можна привести чайну церемонію, перегляд театральних вистав або настільні

---

¹ Яппаров Ш. Ш. "Новые аристократы" Японии: социальное происхождение и профессии (1884-1947) // Вестник Московского университета. Серия 13. Востоковедение. 2012. №3. С. 82, 84.

² Зиневич О. В., Черненко Я. В. Символический мир модернизируемых обществ: изобретение традиций (кейс Японии) // Идеи и идеалы. 2021. №2-2. С. 335.

ігри, як то шашки. Однак після обрання курсу на вестернізацію подібний підхід до розваг став засуджуватись, а такий пасивний спосіб життя було оголошено нездоровим. Найяскравішим прикладом змін у цій сфері життя можна назвати зайняття імператора Муцухіто верховою їздою, що в минулому було неможливо уявити, адже фігура імператора мала бути статичною¹. Віднині еліти замість нерухомості, пропонували народу швидкість та різноманітні подорожі. Вони стали можливі після адміністративної реформи, коли було ліквідовано удільні князівства, а замість них створено префектури. З часом у самій японській мові з'являються слова, що символізують рух. Так, наприклад, слово «денся» значило трамвай, буквально електрична повозка². Рух, швидкість та фізична активність асоціювались з прогресом, а тому активно пропагандувалось заняття спортом³.

Але що може бути більш статичним за уклад сімейного життя? В період Токугава жінка була не тільки не самостійна юридично, але й після весілля опинялась найбільш безправним членом нової сім'ї, адже була вимушена підкорятись свекрусі і усім чоловікам у сім'ї. Тоді юні дівчата вивчали працю філософа XVII ст. Каїбари Еккена під назвою «Велике вчення для жінок», де розповідалось про усі жіночі чесноти. Шлюб зазвичай укладався після договору між батьками, а тому романтичне кохання у сім'ї між чоловіком та жінкою було найчастіше відсутнє⁴. Довгий час у японській мові існувало слово для вираження почуття кохання «іро», яке зазвичай не використовували для сімейних відносин, але застосовувалось активно у кварталах червоних ліхтарів та мало значення «чуттєве кохання».

Відчутні зміни у сфері сімейного життя почались з настанням епохи Мейдзі та розповсюдження християнства. Християнські місіонери, що прибували на японські острови разом з жінками, демонстрували приклад кохання у шлюбі, а також проводили лекції та збори, щоб хоч трішки виправити

¹ Фетисова Т. А. Мещеряков А. Н. Модернизация Японии: ускорение тела // Вестник культурологии. 2015. №3 (74). С. 193, 195.

² Скворцова Е. Л. Япония и Запад: проблемы культурного взаимодействия в эпоху Мэйдзи // Восток. Афро-азиатские общества: История и современность, 2018. №2. С. 48.

³ Фетисова Т. А. Мещеряков А. Н. Модернизация Японии: ускорение тела С. 195.

⁴ Бертова, А. Д. Христианство и семейные отношения в Японии в конце XIX - начале XX вв. // Религия и общество на востоке, №5, 2021 С. 246.

моральний дух японців. У місіонерських школах юнаки та дівчата з хороших сімей мали змогу спілкування. Їх зазвичай об'єднували зайняття англійською мовою, спів пісень та зайняття літературною діяльністю¹. Однак, не дивлячись на старання іноземних місіонерів, на законодавчому рівні ситуація по відношенню до інституту сім'ї особливо не змінювалась. У громадянському кодексу новим урядом було затверджено систему іе (іе сейдо), сім'ї-держави (кадзоку кокка), а також крім того у 1870 році було видано наступну постанову «Основні положення нових настанов» (Сінріцу корьо). За нею для чоловіка жінка та наложниця оголошувались родичами другої степені. Таким чином легалізувався інститут наложниць, а законна жінка не мала перед наложницею ніяких переваг. Головним було те хто першою народить хлопчика-спадкоємця².

Но не дивлячись на старання влади закріпити інститут сім'ї на тому ж феодальному рівні з патріархальним характером, суспільство дивилось на іноземців та починало потрохи змінюватись. Так, Ніідзіма Дзьо до імені своєї жінки додавав ввічливий суфікс «-сан», а також викликав шок у співвітчизників, з'явившись з нею на візничі-рикші, що було показником рівного статусу подружжя³. Самі жінки також починали по трохи змінюватись і можна було говорити про зародження, так би мовити, «сучасних дівчат», що наслідували західний спосіб життя, а також були енергійні та впевнені⁴. Найбільший розквіт такий тип нової жінки отримає вже за епохи Тайсьо та буде мати назву «модан гару»⁵.

Тим не менш про деякі чуттєві зміни у повсякденному житті та статусі жінок можна було говорити ще за епохи Освіченого правління. Так, найбільш суттєвою зміною стала можливість навчатись на одному рівні з хлопцями у початковій нижчій та вищій школі. При цьому програма дітей різної статі не

¹ Бертова А. Д. Некоторые аспекты влияния христианства на формирование новых принципов образования в Японии в конце XIX — начале XX в. // *Asiatica: труды по философии и культурам Востока*, 2015. № 9. С. 147, 146.

² Бертова, А. Д. Христианство и семейные отношения в Японии в конце XIX - начале XX вв. С. 260-261.

³ Бертова, А. Д. Христианство и семейные отношения в Японии в конце XIX - начале XX вв. С. 250-251.

⁴ Новикова О. С. Трансформации традиционной идентичности в модернизирующейся Японии // *Вестник Новосибирского гос. ун-та. Серия: Философия*. 2014. Т. 12, Вып. 4. С. 65.

⁵ Новикова О. С. Особенности социальной самоидентификации при переходе от традиционного общества к современному (на примере Японии) С. 86.

відрізнялась за виключенням деяких практичних занять. Так, наприклад, у вищій школі дівчатка займались шиттям, а хлопці старанно вивчали торгівлю, сільське господарство та різні ремесла. Також в цю епоху можна говорити про можливість отримання жінками вищої освіти. Це можна було зробити у Вищому педагогічному коледжі або Жіночому університеті, який було відкрито у 1901 році. Дівчати мали змогу обрати одну з трьох програм навчання, а саме – англійську або японську літературу чи домогосподарство¹. Але освіта не єдине що стало доступним жінкам. Тепер вони мали змогу працювати. Так, станом на 1882 рік від усіх промислових робітників жінки складали близько 70%². Більше за все жінки були зайняті на прядильних фабриках. Хоча праця була доволі тяжка і за неї мало платили, навіть в цих складних умовах можна було помітити історії успіху. Так, жінка на ім'я Кайфу Хана, що була родом з Токусіми, вигадала новий спосіб ткацтва крепона, що в наслідок отримав назву івасідзіра³.

Що ж стосується культурної частини життя суспільства, то тут були теж невеликі зміни. Так, жінка імператора Муцухіто з'явилась на публіці у європейській сукні, подаючи таким чином приклад іншим жінкам. Не менш цікавим є те, що вона відмовилась від японської традиційної косметики, переставши чорнити зуби та використовувати білила, що зазвичай виготовляли зі свинцю⁴. У кінокартинах, що з'явилися на початку ХХ століття та викликали великий інтерес у суспільстві, також використовували образ жінки. Но треба відмітити, що, хоча демонстраційні образи та сюжети вже були доволі застарілими, вони все одно користувались популярністю у глядачів. Так, наприклад, одним з популярних у 1910 році був сюжет про молоду жінку, над якою весь час знущається свекруха. Або сюжет про гейшу, що не має можливості одружитись з коханим чоловіком з-за різниці станового походження, також не

¹ Корниенко Т. В. Кузнецова А. А. Вопросы женского образования в период реформ эпохи Мэйдзи // Проблемы гуманитарных наук и образования в современной России материалы Всероссийского научно-практического форума. Воронеж, 2021. С. 70-72.

² Николенко А. В. Женщина в японском социуме в конце XIX—начале XX вв. // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки. 2015. № 2. С. 158.

³ Бояринова П. А. Жизнь и повседневный быт женщины в Японии (1870-1910-е гг.) // Вестник Томского государственного университета. История. 2015. №1 (33). С. 48.

⁴ Гаврикова Д. С. Роль образа императрицы в развитии женского самосознания в Японии конца XIX-XX веков // Вестник МГПУ. Серия: Философские науки. 2022. №2 (42). С. 93.

залишився не поміченим. В цілому творці кінокартин брали сюжети, що могли статись лише за феодального укладу життя¹.

Однак феодалізм давно зник у минулому і в часи змін та перетворень у суспільстві доволі цікавим є те як іноземці бачили японців, які понад усе намагались походити поведінкою та манерами на вихідців з Заходу. Одним з найбільш показових є враження Верна М. про одного японця на ім'я Сіга. Так, під час спілкування з іноземцями Сіга був вдягнений у європейський костюм, мав при собі трость та навіть користувався окулярами у золотій оправі. Але як тільки спілкування добігало кінця і японець повертався до дому, відразу європейський одяг змінювався на дещо незграбний традиційний, лаковані туфлі перетворювались на дерев'яні соккі, а окуляри просто ховались. Складно було повірити, що японець, який так вправно користувався палочками для їжі та сидів на циновці за низьким столиком і є тим самим Олександром Олексійовичем Сіга, що деякий час назад уявляв з себе доволі цивілізовану людину².

Не менш цікавим уявляється прийом, який був влаштований маркізом Ямагата Арітомо на честь високопосадових іноземців та столичної влади восени 1898 року. Замітка про цей прийом була опублікована у токійському журналі «Майніті Сінбун», а тому перебільшення ситуації, до якої часто вдавались іноземці можна виключити³. Вважаю за необхідне привести цю замітку цитатою: «Таку честь було надано депутатам вперше, і це свято було не позбавлене живописних картин. Можна було милуватися, як браві японські законодавці, які мають дуже слабке уявлення про європейські звичаї, влазили з ногами на дивани, або ж балансували, стоячи по двоє на квіткових діжках, щоб краще розглянути танців. Інші були в сюртуках, інші - у мисливських костюмах, а жінки хизувалися - хтось у туфлях різного роду, а хтось і просто босоніж. Треба, втім, зізнатися,

---

¹ Шадиев Д. Х. Формирование гендерного образа женщины в кино Японии первой половины XX века // Культура и цивилизация. 2017. Т. 7, № 2А. С. 506.

² Васильева Е. Б. Проблемы культурной идентификации японцев в эпоху Мэйдзи (1868–1912) глазами европейцев // Известия Восточного института. 2002. № 6. С. 51.

³ Васильева Е. Б. Проблемы культурной идентификации японцев в эпоху Мэйдзи (1868–1912) глазами европейцев С. 58.

що траплялися і європейці, котрі вечеряли... не знімаючи капелюхів»¹. Доволі складно із сьогодення судити о причинах подібної поведінки депутатів, адже навряд чи вони не усвідомлювали крайню недоречність подібної поведінки в умовах настільки важливого прийому. Фахівці сходяться у думці, що причиною цього було особливе відношення японців до карнавалу та гротеску. Переодягнувшись у європейське плаття японці вирішили, що мають право поводити себе як європейці. Можна сказати, що в їх уявленні європейці й уявляли з себе ненажерів, невігласів та нечепур².

Можна довго говорити про незграбні спроби японців походити на європейців або про дивовижне перетворення з людини заходу на людину сходу. Не менший інтерес дослідників викликає відношення сучасників-мандрівників до самотньої японської культури, традицій та життя японського суспільства без намагань здаватись тими, яким вони не є. Так, М. І. Венюков відмічав велику любов японського народу до праці. Японці, так як не мали домашньої худоби, усі поля обробляли лише власними руками, використовуючи для цього тільки сільськогосподарський інвентар. А краще японського рису, наголошував М. І. Венюков, не знайти й на всьому світі³. Но любов до праці була не єдиною гарною якістю японського народу. А. А. Пелікан зауважував великий рівень взаємодопомоги одне одному. Це дуже важливо в умовах, коли пожари були частим явищем у містах. Сусіди часто допомагали один одному у відбудові житла та облаштуванні, даруючи іноді важливі у господарстві дрібнички з власної домівки⁴.

Мандрівники відмічали не тільки гарні та погані сторони, але й просто цікаві моменти. Так, під час перебування у Японії Л. І. Мечніков помітив різницю у мові, якою користувались японці. Це було не про різницю діалектів, а про те що люди говорили інакше з іншими відповідно до їх статусу чи стану. Різною

¹ Цит. за: Васильєва Е. Б. Проблемы культурной идентификации японцев в эпоху Мэйдзи (1868–1912) глазами европейцев С. 58.

² Васильєва Е. Б. Проблемы культурной идентификации японцев в эпоху Мэйдзи (1868–1912) глазами европейцев С. 58-59.

³ Венюков М. И. Обозрение Японскаго архипелага в современном его состоянии. С картою. Вып. 1-2. Санкт-Петербург, 1871. С. 93, 95.

⁴ Пеликан А. А. Прогрессирующая Япония Санкт-Петербург: Изд-во А. С. Суворина, 1895. С. 190-191.

була мова у селян, самураїв та ремісників. Навіть була різниця у розмові жінок у власному дівочому колі та розмова між чоловіком та жінкою¹.

Великий інтерес викликає також описаний у власній книзі Григорієм де Воланом обід у японця. Так, велику долю у ньому складали формальності, що носили ввічливий характер. Наприклад, перед початком обіду господар дому вибачався перед гостями за погану їжу, хоча вона, звісно, такою не була, і просив випити саке, щоб приглушити жакхливий смак блюд. Їжа також була набагато легшою, ніж європейська, а тому після завершення трапези гості покидали дім не з тяжким відчуттям у шлунку, а скоріше тяжкою головою, адже пити доводилось багато².

Не менш важливими є традиції, які пов'язані у Японії з новим роком. Про них говорить архімандрит Сергій у своєму листі від 18 січня 1893 року. Так, він говорить, що святкування нового року нагадує святкування Масленої на теренах Російської імперії. Страву «моці», яку обов'язково коштують в цей час, він порівнює з млинцями. Зауваживши, що «моці» є далеко не легкою їжею, він наголошує, що це є священною їжею, а це значить, що комфортом шлунку можна знехтувати. У своєму листі він також описує багато цікавих дій традиційного характеру, що робляться у новорічну ніч. Як то, наприклад, гоніння диявола, що в минулому році у домі людей почував себе занадто добре та ще багато інших різноманітних дій, які робились за для привернення удачі та благополуччя у наступному році³.

Що ж до враження в цілому від країни Висхідного сонця, то к кінцю XIX століття ця держава для багатьох європейців продовжувала залишатись екзотичною, а погляд туристів був все більше спрямовано у минуле країни, де все ще існували вірні своєму пану самураї, а тендітні гейші підливали гостям рисову горілку, саке⁴. Іноземці не помічали старань японського суспільства та

¹ Мечников Л. И. Воспоминания о двухлетней службе в Японии // Известия Восточного института. 2001. №6. С. 183.

² Де-Воллан Г. А. В стране восходящего солнца: очерки и заметки о Японии Москва: т-во М. О. Вольф, 1906. С. 225.

³ Архимандрит Сергий (Страгородский). На Дальнем Востоке. Письма японского миссионера. Арзамас, 1897. 263 с.

⁴ Павлов Д. Б. Япония эпохи Мэйдзи в восприятии западного сообщества // Россия XXI. 2009. № 3. С. 65.

прагнення до змін, піднімаючи на сміх дещо незграбні спроби походити на європейців. Це було великою помилкою, адже країна продовжувала свій шлях модернізації і в один момент стала спроможна вийти переможницею у війні з Китаєм. Це було для європейців своєрідним попередженням, адже тоді багато хто зрозумів, що Японія не є настільки миролюбною, якою намагалась здаватись всі ці роки, та в неї є достатньо імперських амбіцій для ведення війн. Перемога над Китаєм стала своєрідним результатом оголошеного лозунгу «багата країна – сильна армія». Російсько-японська ж війна показала, що Японія може протистояти фактично на рівних цивілізаційному західному світу. Якщо в цій ситуації англійці вступали у союз з Японією, адже прагнули послаблення Російської імперії, то от у Франції, де мода на японізм була найбільш сильною та довгою у всій Європі, можна було спостерігати японофобські настрої¹.

Говорячи про трансформацію духовного життя суспільства не менш важливою є тема філософії. Питання існування філософії в Японії до початку епохи Мейдзі є відкритим і фахівці для відповіді на нього використовують декілька підходів. Так, перший підхід заперечує наявність філософського вчення у країні в часи до активної взаємодії із Заходом. Накаї Тьомін відмічав, що такі видатні вчені минулого як Хірата Ацутане та Мотоорі Нарінага були лише збирачами старожитностей. Вони вивчали різноманітні старовинні тексти, однак не мали чіткого уявлення о законах світобудови. А Іто Дзінсай та Огю Сорай, не дивлячись на зайняття вченням, що було пов'язано з трактовкою класичних китайських книжок, все одно залишались тільки конфуціанцями². Другий підхід полягає в тому, що японські філософи не писали трактатів, але ставили важливі фундаментальні питання, які можна зіставити із західною філософією. Третій підхід більш стосується періоду Освіченого правління і має суттю те, що теми, методи філософії є по походженню західними, але їх можна також використовувати по відношенню до більш ранніх, домодерних часів, до початку

---

¹ Молодяков В. Э. Три интернационализации Японии // Япония и глобальные проблемы человечества. Москва: ИФ «Восточная литература» РАН, 1999. С. 244-245.

² Ван Цин Становление «Японской философии» и «Китайской философии» // История философии. 2013. №18. С. 71.

активних відносин із західними країнами. Четвертий же підхід полягає в тому, що японська філософія не є схожа а ні на східну, а ні на західну, а тому є самобутнім неповторним продуктом людської думки¹.

Однак, не дивлячись на різницю усіх чотирьох підходів, проблему вивчення філософії західної це ні в якому разі не відміняло. Саме поняття «філософія» було введено наприкінці періоду Едо Нісі Амане приблизно у період 1861-1862 рр.² Перекласти це слово грецького походження було не простою справою, а тому спочатку використовувалась транскрипція. Без перекладу термін використовували на японський манер, записуючи азбукою катаканю, якою зазвичай записувались усі слова іноземного походження. Тоді японською цей термін звучав як «хіросохі»³. Пізніше було створено слово «кітецугаку», що мало значення «наука о любові до мудрості», але з часом воно потерпіло деякі видозмінення. «Тецугаку», тобто «наука про мудрість» в кінці кінців стала еквівалентом західному терміну «філософія»⁴. Але не треба вважати, що усі складності завершилися лише на одному терміні. Щоб перекласти термін «метафізика» Іноуе Тецудзіро користувався коментарем старокитайським «Сі ци чжуань» до «Книзі змін». Взявши звідти основу для слова, він переклав термін «метафізика» як «вчення про те, що вище за форму; про надформне», або «кейдзідзьо-гаку»⁵. Отже, можна сказати, що до формування філософської лексики використовували два підходи, а саме – гайрайго, тобто це ті слова, що прийшли ззовні, та васейго, тобто це слова, що було створені в Японії. На прикладі поняття «філософія» можна побачити використання обох цих підходів⁶.

Але, що важливо відмітити, все не закінчилось лише формуванням філософських словників. В епоху Освіченого правління відбувався переклад

¹ Карелова Л. Б. Японская философия: подходы к пониманию // Философские науки, 2018, №8. С. 10.

² Карелова Л. Б. Японская философия: подходы к пониманию С. 12.

³ Демич К. И. Особенности становления современной японской философской терминологии в эпоху Мэйдзи по лексикографическим данным // Труды Института востоковедения РАН 2020. № 4. С. 168.

⁴ Карелова Л. Б. Японская философия: подходы к пониманию С. 12.

⁵ Демич К. И. Особенности становления современной японской философской терминологии в эпоху Мэйдзи по лексикографическим данным С. 168.

⁶ Герасимова Ю. Ф. Перевод философско-политической лексики в эпоху Мэйдзи как отражение современных переводческих проблем // Молодой учёный сборник статей III Международного научно-исследовательского конкурса. Пенза, 2021. С. 92.

праць відомих західних філософів. Так, японці тепер мали змогу познайомитись з роботами Ніцше Ф., Шопенгауера А., а також Кандо І. та Бергсона А. і т. д. Крім того перекладали невмирущу класику філософського вчення, а саме праці Августіна, Платона і Аристотеля. А Фтабетеєм Сімеєм був зроблений переклад работ Белінського В. Г. під назвами «Ідея мистецтва» та «Поділ поезії на роди та види». Переклад цих праць був не простою роботою, адже було необхідно знайти еквіваленти таким складним західним поняттям як ідеальний, суб'єктивний та об'єктивний, істина, імперічне пізнання та багато інших¹.

Однак все не завершилось лише на перекладі чужих праць і, вивчивши їх, японці й самі починали вдаватись до міркувань філософського характеру. Так, результатом зайняття філософією стала поява чотирьох ґрунтовних робіт авторства Нісіди Кітаро. Найбільш відомою є його праця під назвою «Осягнення добра» (Дзен-но кенкю), що побачила світ у 1911 році. Основа цієї роботи полягає у введенні самим автором понятті чистого досвіду, в якому злились в єдине ціле воля, відчуття та свідомість. А ідея чистого досвіду була взята у таких західних філософів як Джеймс У. та Мах Е.² Тим не менш Нісіда Кітаро був далеко не єдиною людиною, що поглинув у вивчення західного філософського вчення. Так, Іноуе Тецудзіро взявши основи класичного німецького ідеалізму, індійського буддизму та китайського конфуціанства створив нову систему, в основу якого поклав «феноменів як реальності». А от Іноуе Енрьо наголошував на тому, що у країні вестернізація відбувається скоріше поверхнево, без розуміння суті, а тому замість сліпого копіювання західного необхідно прагнути досягання гармонії між культурами Заходу та Сходу. А це зробити було можливо лише відродивши східну моральну свідомість, що носила б традиційний характер³.

Отже, можна сказати, що трансформація духовного життя суспільства починається з зіткнення різних світосприйнять. Спочатку йде відмова від чужих

¹ Скворцова Е. Л. Японская философия как синтез мыслительных традиций // Историческая психология и социология истории. 2019. №1. С. 138.

² Скворцова Е. Л. Японская философия как синтез мыслительных традиций С. 140.

³ Ван Цин Становление «Японской философии» и «Китайской философии» С. 73, 75.

цінностей та поглядів на життя, дратування від відомих приказок, адже вони йдуть у розріз з ідеалами, які виховувались у народі напротязі цілих століть. Але в процесі спілкування з людьми іншої культури знаходяться компроміси і народ, який ще недавно бажав вигнання варварів, починає сліпо копіювати не тільки манеру одягу та поведінки, але й закликати до відмовлення основної традиційної писемності. Похід у крайності не є добрим, як і перетворення повністю на чужинців, начебто під час маскараду. Необхідно пам'ятати своє коріння, свою культуру, в якій багато цікавих моментів, що відмічали навіть мандрівники-іноземці. Хоча іноді ті й помічали такі дрібниці, як відсутність звичних для європейців чобіт, а замість них традиційне дерев'яне взуття, що при пересуванні людини сильно стукає о землю і з незвички цей звук сильно дратує¹.

Але трансформація духовного життя це не тільки міжкультурний діалог. Те як змінювалось суспільство у кращу сторону демонструє зміна статусу жінок, надання їм більших можливостей для самореалізації. Но разом з можливостями прийшла й відповідальність. Так, у Японії поставав поза законом інфантицид та жінки, які позбавлялись своїх дітей притягались до відповідальності². Своєрідним результатом всіх процесів трансформацій став розвиток філософії на японських теренах. Це наглядно демонструє те, як японці спочатку вивчивши західне, потім адаптували знання під себе, створивши еквіваленти новим термінам японською мовою, почали створення нового, неповторного, самобутнього. Найбільш відомими філософами й по сьогодні вважаються Нісі Амане та Като Хіроюкі³.

---

¹ Андроник (Никольский), архимандрит. Миссионерский год в Японии. Уфа, 1904. 349 с.

² Бояринова П. А. Жизнь и повседневный быт женщины в Японии (1870-1910-е гг.) С. 48.

³ Мартынов Д. Е., Мартынова Ю. А., Филиппенко Д. А. Формирование японского национального самосознания в эпоху Мэйдзи С. 463-464.

Розділ 2. ВПЛИВ ЗАХОДУ НА ЯПОНСЬКУ КУЛЬТУРУ

2.1 Література та поезія в період «Освіченого правління»

1866 рік - є важливою датою в історії Країни Вранішнього Сонця, так як цього року помер імператор Комей і на престол зійшов принц Муцухіто, якому було 15 років. Девізом його правління стало Освічене правління або японською - Мейдзі. Новий імператор, на відміну від свого батька, який був за спільне правління з сьогунтом, ще не мав власних політичних поглядів, а тому представникам опозиційних сьогунату князівств було досить просто домогтися видання указу про ліквідацію бакуфу¹. Так як зовнішня загроза з боку західних країн все ще зберігалася, прийнявши цей факт за основу мотивації та апелюючи до загрози розвалу Японії, сьогун Токугава Йосінобу (Кейкі) подав у відставку 9 листопада 1867 року. Слід зазначити, що під час правління династії Токугава світська влада перебувала у руках сьогунів. І, як наслідок, після церемонії зречення влади сьогуна Кейкі, що відбулася 3 грудня 1867 року, країна фактично залишилася без глави держави.

Однак для опозиційних князівств це не було проблемою, а було лише приводом розпочати негайне формування нового уряду. Рівно через місяць, 3 січня 1868 року, у Кіото відбулася скликана опозицією Імператорська рада. У її роботі брала участь не тільки аристократія, так звані куге, а й представники всіх основних князівств. На порядку денному стояла розробка програми з ліквідації бакуфу, а також передача світської влади в руки імператора. На раді було представлено маніфест, що підтверджував факт реставрації влади імператора. У документі не тільки йшлося про відставку сьогуна та усунення системи сьогунату в цілому, а також про ліквідацію таких постів як сессьо та кампаку та про заснування трьох нових посад: глава уряду, молодші та старші радники².

Однак лише цим маніфестом і невеликими коригуваннями на посадах справа обмежена не була, і 17 січня 1868 року був створений новий уряд. Його

---

¹ Тояма Сигэки Мэйдзи исин (Крушение феодализма в Японии), пер. с япон., Москва, 1959. С. 195.

² Указь о реставрації прямогоимператорскаго правленія въ Японіи // Русская православная церковь за границей URL: <https://rus-orden.com/Docs.aspx?doc=JapanImper.html> (дата звернення: 19.10.2023)

главою став Арісугава, а майже вся влада опинилася у руках аристократії, наприклад, Сандзьо Санетомі та Івакура Томомі. Новообрані політики не марнували часу і активно займалися законотворчістю та проведенням реформ у країні. Так, було проведено адміністративну, фінансову, аграрну, освітню реформи і загалом за перші 10 років правління імператора Мейдзі було опубліковано 271 указ¹.

Однак людей, які становили основу тогочасного японського суспільства, їх цінності та ідеали, не можна було змінити лише одним указом. Змінилася в один день епоха, було скасовано князівства та створено префектури, але дух періоду Едо нікуди не пішов. Щоб зрозуміти з чим мали працювати просвітителі нового часу, необхідно дати коротку характеристику звичайному міському жителю того часу. Так, на зміну аристократам з вишуканими манерами періоду Хейян та мужнім, суворим самураям епохи Мурамоті прийшли не надто освічені, шахраюваті та веселі діти Едо. Японською вони називалися едокко. Варто відмітити, що самураї на ієрархічних сходах станів стояли на першому місці і навіть втративши господаря і, як наслідок, роботу ніколи б не назвали себе дитиною Едо, тому що не хотіли втратити власну гідність. Причиною тому було те, що основу городян здебільшого становили ремісники і торговці, а останні були на найнижчому ступені в ієрархії станів, нехай часто й мали більший заробіток, ніж самураї.

Варто також відзначити різницю в розвагах городян і самураїв. Якщо останнім пропонувалося покращувати свої навички у фехтуванні-кендо та складати вірші, вигляд яких також змінився з часом початку нової доби, то едокко проводили різноманітні змагання, вправляючись у спритності та демонструючи власну силу.

Так, у свята люди збиралися, щоб подивитися на жонглерів і силачів, що піднімають тяжкості. А улюбленим видовищем було змагання під інтригуючою назвою "Стоячи на дерев'яному брусі в Кіба". Японською це звучало як

---

¹ Дацшєн В. Г. Новая история Японии Красноярск: КГПУ им. В. П. Астафьева. 2007. С. 103-105.

Кібакаунорі. Тут варто сказати, що Кіба - це назва району, де розташовувалися склади з лісоматеріалом і звідки можна було вільно взяти для потреб змагань ті самі дерев'яні бруси. Суть же самого змагання полягала в тому, щоб, стоячи на дерев'яному брусі у воді і перебираючи ногами по ньому, не впасти, утримати рівновагу. Для допомоги собі дозволялося використовувати парасольку, жердину або навіть віяло. Жінки теж не відставали і, переодягнувшись у чоловічий одяг, також брали участь у різного роду змаганнях. А дам мистецтва, гейш, у чайних будиночках ставало згодом дедалі менше. Загалом, можна сказати, чоловіча складова стала основою для культурного життя в Едо, тоді як у столиці Кіото все ще прагнули зберегти жіночність і витонченість.

Едоко були не просто звичайними, не схожими на самураїв жителями великого за тими мірками міста, а й ставали головними героями літературних творів, які писалися також під смаки ремісників і торговців. Про дітей Едо створювали різні повісті та історії, писали романи, що носили романтичний та сентиментальний, чарівний та фантастичний характер, а з другої половини XVIII століття також з'явилися твори за змістом своїм авантюрно-комічним і мали назву Едодзідайбунгаку¹. У цілому відмінною рисою прози під час другої половини XVIII – першої половини XIX століття був гумористичний характер творів. Авторами виконувалася основна функція: скрасити проведення часу читача. Свого розквіту досягли такі жанри, як гесаку – це легка, що носить розважальний характер література, кебьосі, так звані гумористичні повісті та «кумедні книги» під загальним найменуванням «коккейбон». Також не варто забувати про існування історій про веселі квартали сяребон, які пізніше стали фундаментом для виникнення нового жанру повісті про почуття, що називався ніндзібон. Як приклад твору написаному в даному жанрі, можна навести роботу авторства Таменагі Сьонсуй під назвою «Сливовий календар кохання»².

---

¹ Герасимова М. П. От эпохи Эдо до наших дней. Эстетический идеал городской культуры // Японские исследования. 2016. №4. С. 39.

² Артеменко Н. И. Взаимодействие японской и европейской культуры в эпоху Мейдзи (на примере литературы) // Вопросы исторической науки: материалы V Междунар. науч. конф. Казань: Бук, 2017. С. 20.

Але одночасно з розважальною, гумористичною літературою існували твори жанру йоміхон, що мали моралізаторський і повчальний характер. Так, роботи, написані в цьому жанрі, мали велику кількість ілюстрацій і складно структурований сюжет, що мав відому частку фантастичної складової. В основу покладено буддійську ідею взаємозв'язку між причиною та наслідком, а також моральне повчання, ставили за приклад самурайську мужність і відвагу, оспівувалися конфуціанські чесноти. Найвідомішою роботою йоміхон є роман «Історія восьми псів Нансо Сатомі» Такідзави Бакіна. При написанні свого роману автор використав не тільки власну багату фантазію, але й займався вивченням таких робіт як «Хроніка п'яти поколінь Ходзьо», «Хроніка роду Сатомі», а також він прочитав класичні китайські романи «Річкові заплави», «Трицарство» та «Цзінь , Пін , Мей». Опора на історію робила роман не тільки більш достовірним в очах читача, але й надавала більшої впевненості самому Такідзаві Бакіну, коли по ходу сюжету він звертався до дорогої його серцю ідеї служіння обов'язку¹.

Проте робота з хроніками допомогла лише визначитися з часовими рамками роману та позначити одного з головних героїв – великого феодала Сатомі Йосідземе, який жив у XV столітті. Подальший сюжет носить суто вигаданий, фантастичний характер. Це підтверджує спосіб появи на світ восьми воїнів. Так, їхня мати не тільки отримує одкровення божества про те, що їй належить народити на світ вісім синів, які в майбутньому стануть доблесними лицарями, а й після отриманого поранення з її ран здіймається біла хмаринка, що підхоплює вервицю, яка є чарівною та в глибокому дитинстві допомогла дівчині зцілитися від хвороби, й та здіймається в небо, а потім намистини розлітаються по всьому світу. І на тому місці, куди падала намистина, народжувалася дитина. Так, кожен із восьми хлопчиків тримав у руці свою намистину і на кожній із них був накреслений ієрогліф, що означав одну з конфуціанських благодійниць. Також ім'я кожного майбутнього самурая мало у своєму складі ієрогліф "іну", що в

---

¹ Григорьева Т. П. Японская художественная традиция. Москва: "Наука", 1979. С. 302, 301.

перекладі означає собака. Це було обов'язково, оскільки за фактом чоловіком їхньої матері був пес, яким приніс своєму господареві Сатомі Йосідзаме голову воєначальника ворогів, коли той був загнаний у кут і здавалося, що битву повністю програно. Тоді феодал обіцяв видати свою дочку заміж за того, хто допоможе йому перемогти.

Також, спочатку вісім самураїв не підозрюють про існування один одного, але згодом вони зустрічаються і по намистинах, одну з яких має кожен, визначають свою спорідненість. Вони роблять різні героїчні вчинки, заступаються за слабких, бідних і несправедливо скривджених, а також перемагають перевертнів, чудовиськ та злих чаклунів. Наприкінці ж брати стають святими старцями, мудрецьми і сходяться разом у тій самій печері, де колись жили і загинули їхня мати і пес, а потім зникають.

Роман, який виходив кількома частинами протягом 1814-го по 1841 рік, має складну сюжетну композицію, незважаючи на те, що має вигляд поеми з традиційним чергуванням п'яти- та семискладових рядків. Тут важливо відзначити, що незважаючи на те, що автор працював з хроніками і вибирав історичних особистостей як головних героїв свого роману, описував насправді події, що відбувалися в минулому, історизм в даному творі залишався умовністю. На перше місце виходили вигадка та фантастика. Тому загалом жанр даного роману можна визначити як авантюрно-героїчний та квазіісторичний¹. Таким чином, суспільство, яке ще кілька десятиліть тому зачитувалось історією пригод восьми хоробрих воїнів, що захищали убогих і слабких, боролися з істотами з міфології, у новій епосі вперше зіткнулося з таким літературним жанром як реалізм.

Саме поняття реалізму, його термін виник у Західній Європі, проте спочатку не мав жодного відношення до естетичної проблематики, а до літератури та образотворчого мистецтва дане поняття було застосовано лише в середині XIX століття літератором Шанфлері Ж. та художником Курбе Г. Хоча в момент свого

---

¹ Кондрашева Е. В. Японская литература: путь в полторы тысячи лет: учебное пособие Хабаровск: Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2017. С. 139-140.

введення термін ще не мав теоретичного обґрунтування та ясності, але досить швидко став відомим по всій Європі. У художніх програмах англійських та німецьких письменників та критиків поняття «реалізм» стало синонімом до об'єктивного відображення дійсності, будь вона природною, соціальною чи історичною¹. В основі реалізму вчені виокремлюють ідею соціальності людської особистості. Так, людину розглядали як соціальну істоту, всі прояви якої були викликані та зумовлені зовнішніми, соціальними обставинами².

Японські письменники нової епохи Мейдзі якнайкраще зрозуміли суть реалізму як жанру, і внесли у вітчизняну літературу щось абсолютно нове. Так, завдяки плеяді перших письменників-реалістів у літературі вперше було порушено проблему розриву між багатими та бідними, тобто соціальну нерівність. Письменники давали можливість читачам міркувати про освіту та правильне виховання нового покоління, яке тепер було позбавлене станового фундаменту, а освіта в школах також зазнала значних змін.

Крім того, вперше автор на ім'я Токутоми Рока у своєму романі «Зозуля» порушив тему становища жінки у патріархальному суспільстві. Багато дівчат, читаючи його роботу могли впізнати у головній героїні на ім'я Наміко саму себе. Сам по собі сюжет не мав складної структури і розповідав про зрозумілі багатьом дівчатам речі. Центральне місце в історії займали непрості взаємини між юною Наміко та її свекрухою. Її чоловік мав слабкий, м'який характер і не міг захистити молоду дружину від нападок і агресії власної матері. Важливим моментом для сюжету є той факт, що Наміко була хвора на поширений на той час туберкульоз. Далі свекруха відіслала свого сина далеко по справах, а сама робила все можливе, щоб невістка швидше померла. Подібна гірка історія не могла залишити байдужими своїх читачок і після виходу роман набув не лише великої популярності, а й другої, народної назви «повість кривавих сліз».

---

¹ Полубояринова Л. Н. Понятие реализма в истории литературы // Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения. 2007. №3. С. 57.

² Турышева О. Н. История зарубежной литературы XIX века: Реализм: учеб. пособие Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. С. 5-6.

Тема становища жінки у суспільстві, соціальної нерівності були не єдиними, які піднімали японські письменники. Знайома українському читачеві тема «маленької» людини для японців була розкрита пензлем автора на ім'я Кунікіда Доппо. Він звертався до соціальної проблематики у своїх творах, а головними героями його історій ставали такі непомітні на перший погляд люди, як бідна жінка, доведена злиднями до відчаю, і простий робітник землекоп-поденник. Кунікідою Доппо були написані розповіді що викривають правду життя «Бамукова хвіртка» і «Жалюгідна смерть»¹. Відтепер читач, вихований на фантастичних героїчних повістях і гумористичних оповіданнях, відкриваючи літературну новинку, стикався з негарною і сірою правдою життя, з пороками суспільства і тим непростим побутом, в який він повністю був залучений у своєму реальному житті.

Однак не слід думати, що все обмежувалося лише реалізмом. Так японське суспільство після романтичних повістей про життя в кварталі червоних ліхтарів мало зіткнутися з набагато серйознішим політичним романом або японською сейдзі Сьосецу. Авторами робіт подібного жанру найчастіше ставали політики та громадські діячі, які за допомогою літератури популяризували власні ідеї у суспільстві.

Так, як приклад можна навести першопрохідника в даному жанрі Тода Кунікіду, який у своєму романі «Хвилі бурхливого моря» загорнув в обгортку алегорій ідею набуття народом своїх прав. Коли в суспільстві жваво обговорювали перегляд нерівноправних Ансейських договорів, укладених ще в 1858 році Іі Наоске із Західними країнами, Токай Сансі опублікував свій роман «Дивовижні зустрічі з красунями», де співчував іншим країнам, які також страждали від гніту сильніших держав². Але їхні роботи були не єдиними. У 80-ті роки вийшла ціла серія політичних романів. Так, Уекі Сісей випустив у світ два романи під назвами «Про свободу слова» (1880) і «Про народні права і

---

¹ Садокова А. Р. «Первая волна» японского реализма: новые темы в литературе // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2017. №4-2 (70). С. 37-38.

² Артеменко Н. И. Взаимодействие японской и европейской культуры в эпоху Мейдзи (на примере литературы) С. 20.

свободу» (1879). Не залишилися непоміченими в мейдзійському товаристві роботи Мацусіма Такесі «Про громадську рівноправність» (1881) та Баба Тацуй «Про природні права людини» (1882)¹. Роман з інтригуючою назвою «Демони волають» авторства Міядзакі Мюрю оповідав про російських народників і знайомив японського читача з методами революційної боротьби². Також окремо можна виділити «Утопії» або японською Мирайки, що також можна перекласти як «Записки про майбутнє». Так, Судо Нансуї описував прекрасну картину майбутнього Японії, що стояла на найвищому щаблі культурного розвитку, у своєму творі «Дами нового типу», що вийшов у 1887 році.

Проте мистецька цінність подібних політичних романів була загалом відносною. Автори впадають то у старояпонську сентиментальність, то сліпо копіюють європейський зразок. Також характер подібних робіт буває складно визначити і стає не ясно чи це роман, чи проста історія, чи то зовсім хрестоматія на предмет західознавства. Але серед творів у жанрі політичного роману можна окремо вказати на переклад «Утопії» Т. Мора. Він був опублікований у 1882 році Іноуе Цутому під зміненою назвою «Оповідання про хороший уряд»³. Можна сміливо сказати, що зміна назви була характерною рисою перекладачів тих років. А переклади художніх творів західних письменників становлять окремий великий пласт літератури епохи Мейдзі.

Але не буде вірним стверджувати, що робота перекладача в період з 1868 по 1912 роки була досить легкою і зводилася лише до дослівного перекладу. Насправді людині, яка взяла на себе роботу перекласти той чи інший художній твір, доводилося виступати співавтором. Вся справа в тому, що японська читацька публіка була не готова до сприйняття складних західних текстів та сюжетів, що, як наслідок, це загрожувало втратою інтересу до книги загалом. Тому перекладачам доводилося робити велику роботу з адаптації книги і одним із найуспішніших прикладів є переклад книги «Двадцять тисяч льє під водою»

---

¹ Козачина А. В. Литература Японии: учеб. пособие Красноярск: 2019. С. 66.

² Артеменко Н. И. Взаимодействие японской и европейской культуры в эпоху Мейдзи (на примере литературы) С. 21.

³ Козачина А. В. Литература Японии: учеб. пособие С. 67.

відомого французького письменника Жуля Верна. Так, перекладач, Охіра Сандзі перші чотири розділи книги об'єднав в один, тоді як п'ятий залишився без змін. Такий крок можна пояснити прагненням зацікавити читачів. Охіра Сандзі робив ставку на те, що пізніше, бажаючи дізнатися про розвиток сюжету, читачі прочитають інші. Зміна назви книги на «Між п'ятьма континентами: Подорож у морських глибинах» сприяло кращому сприйняттю цієї книги японцями¹.

Можна сміливо сказати, що зміни назви оригіналу було поширеною практикою. Так, відомий російський роман А. С. Пушкіна «Капітанська дочка» з'явився на прилавках книгарень 1883 року в перекладі Такасу Дзіске і під назвою «Дивовижні звістки з Росії. Записки про душу квітки та думки метелика». Так як переклад робився з мови-посередника, тобто, з англійської, імена головних героїв були виправлені та написані на англійську манеру. Японському читачеві пропонувалося стежити за розвитком любовної лінії Мері, Сміта і Дантона, тоді як основа сюжету – Пугачовське повстання – було втрачено ще під час перекладу англійською². Але, незважаючи на адаптацію та сильне спрощення сюжету, траплялися випадки непорозуміння на ціннісному та культурологічному ґрунті. Так, ознайомившись з романом Л. Н. Толстого «Неділя» японські читачі залишилися вражені тим фактом, що Катюша любила Нехлюдова і саме тому пішла з іншим. Однак той факт, що вона була повією був сприйнятий абсолютно спокійно, тому що в Японії ця професія не мала такого ж ганебного характеру, як це було в Росії³.

Нову сторінку в історії перекладів західної художньої літератури відкрив письменник на ім'я Хасегава Тацуноске більш відомий під псевдонімом Фтабатей Сімей. Першим важливим кроком була відмова від довгих назв, що погано передавали суть історії. Тепер переклади, виконані Хасегавою Тацуноске мали короткі, але яскраві назви, в яких сюжет мав чітке відображення. Так, п'єса

¹ Сахарова А. В. Первые переводы Жюль Верна в Японии эпохи Мэйдзи: проблемы восприятия и адаптации оригинальных текстов / История и культура традиционной Японии 6 (Orientalia et Classica. Труды Института восточных культур и античности. Выпуск LI). Москва, 2013. С. 420-421.

² Садокова А. Р. Первые переводы русской классики в Японии: от забавных казусов до общенационального признания // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2018. №7-1 (85). С. 51.

³ Калихина А. С. Русские классики в Японии: культурный контекст перевода // Человек в мире культуры. 2015. №2. С. 45.

І. С. Тургенєва «Сніданок у ватажка» для японців постала під коротким найменуванням «Дурень», «Старосвітські поміщики» Н. В. Гоголя перетворилися на «Люди прожитих років», а розповідь В. М. Гаршина «Те, чого не було» придбала нову чіпляючу погляд назву «Трава без коріння»¹.

Однак подібні зміни були лише верхівкою айсберга і внесок зроблений Хасегавою Тацуноске був набагато значнішим і глибшим. Так, під час роботи над перекладом повісті Н. В. Гоголя «Ніс» він зіткнувся з проблемою, яка полягала в тому, що за допомогою японської літературної мови бунго неможливо донести весь зміст слів персонажів. Так, у моменті суперечки між Іваном Яковичем та Парасковією Осипівною мова останньої звучить досить грубо і японки не могли собі дозволити говорити у подібних виразах. Тим більше це було складно передати мовою, яка мала багатий словниковий запас архаїчної лексики, і свій розвиток припинила ще в XIII столітті². Так, щоб мати можливість робити якісні переклади книг, Хасегава Тацуноске зайнявся розробкою нової літературної мови, яка мала розмовну основу і називалася «кого». Перекладач багато читав, аналізував, а також подорожував країною та вслухався, як каже простий народ. Він також вів записник, де збирав різні слова, вирази та частинки, які б дозволили краще передати емоції персонажів. Наприклад, це були такі міжмети як *гм*, *брись*, *з глузду з'їхати*. Або ж фамільярності на кшталт «здрасьте» і «старушенція»³.

Його робота не була зроблена даремно і дозволила пожвавити персонажів в очах читачів. Однак над деякими культурологічними моментами йому довелося все ж таки довго ламати голову. Так, працюючи з повістю «Ася» І. С. Тургенєва Хасегава кілька днів не міг знайти способу правильно сказати таке просте слово, як «люблю». Справа в тому, що в той час навіть молоді хлопці і дівчата ніколи не говорили подібного відкрито один одному і фраза Асі: «Ні, ні, я не хочу нікого

¹ Садокова А. Р. Первые переводы русской классики в Японии: от забавных казусов до общенационального признания С. 52-53

² Федорова Д. В. Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи. Часть 1 // Юный ученый. 2023. № 6 (69). С. 113

³ Федорова Д. В. Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи. Часть 1 // Юный ученый. 2023. № 6 (69). С. 113.; Федорова Д. В. Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи. Часть 2 // Юный ученый. 2023. № 6 (69). С. 121.

любити крім тебе» викликала значні труднощі при перекладі. Зрештою, перекладач використав багатозначне дієслово «омоу». Тепер фраза Асі японською звучала так: «Ія, ія ватаси-ва аната-но хока-ва даре-но кото-о омоу-но мо ія». З японської можна перекласти як: «ні, ні, я ні про кого, окрім тебе, не хочу й думати». З точки зору української мови такий переклад також відображає сенс і поси́л слів Асі, проте слово «любити» все ж таки виявляється опущеним. Але це лише українською мовою. У японському ж дієслові «омоу» має кілька значень і окрім свого основного значення «думати» він також використовується як «любити», нехай у тексті і не йдеться про це прямо¹.

Але не можна сказати, що в епоху Мейдзі все обмежувалося художньою літературою. Цей період проходив під гаслом «цивілізація і просвітництво» або ж на японському «буммейкайка»². Дане гасло якнайкраще виправдовували роботи Фукудзави Юкіті, якого по праву вважатимуть одним з головних освітніх просвітителів на той час. Так, у перші роки початку нової епохи, коли суспільство ще зачитувалося простими і веселими оповіданнями в жанрі гесаку, в 1869 році ним була опублікована книга під назвою «Все про держави світу», що по-японськи звучало як «Секай кунідзукусі». Усвідомлюючи, що японський читач поки що не міг сприймати науковий текст і навіть форму викладання, що була нормальна для шкільних підручників заходу, Фукудзава Юкіті обернув важливі географічні знання на традиційну віршовану форму з п'яти і семи рядків. Завдяки його праці японці мали можливість познайомитися із соціальним та політичним устроєм капіталістичних держав. В іншій своїй роботі, випущеній того ж року, під назвою «Опис Заходу» або «Сеййодзідзьо», Фукудзава розповідає про такі звичні для європейців, але нові для японців речі, як виборче право, поштова система та військова повинність, пояснює що таке банк та яку функцію в економіці держави він виконує.

---

¹ Цоктоева Т. Н. Образ тургеневской Аси в переводе Фтабатэя // отв. ред. Головнин И. В. Язык и культура. Новое в японской филологии. Москва: Издательство московского университета, 1987. С. 126-127.

² Скворцова Е. Л. О парадоксе эпохи Мэйдзи (1868—1911): Культурологические проблемы перевода западной терминологии на японский язык в условиях восстановления традиционного общества // Труды Института Востоковедения РАН. 2017. № 3. С. 40.

Цими двома роботами не було все завершено і в 1872 році була опублікована книга «Заклик до науки» або « Гакумон -но сусуме ». Хоча структура і текст даної праці був складніший за попередні два, і він носив не тільки освітній, але й певною мірою філософський характер, проте ця книга мала загалом близько 700 тисяч екземплярів і це означало, що при населенні 35 млн. чоловік ознайомився з роботою Фукудзави щонайменше кожен 160 японець. За мірками того часу, це була величезна читацька аудиторія і головне, чого хотів Фукудзава, щоб японці засвоїли, прочитавши його роботу, те, що всі люди рівні¹. Так, він пише наступне:

«Небо не створює одних людей вище за інших; воно не створює одних і нижче за інших. Небо створює людей для того, щоб всі вони були рівні між собою, не знали відмінності між знатністю і незнатністю, високим становищем і низьким; щоб вони жили в цьому світі, діючи своїм тілом і душею — цим найдосконалішим із усього, що є в природі; користувалися всім, що існує на землі, перетворювали його на свій одяг, їжу, житло; щоб кожен вільно і самостійно, не заважаючи іншому, жив у цьому світі, насолоджуючись»².

Було дуже важливо людям, чиї батьки, діди та прадіди жили за суворою системи чотирьох основних станів і не мали змоги щось змінити, показати, що тепер кожен має право на освіту, на безперешкодне пересування по країні і ту професію, рід діяльності, яку сам забажає освоїти, а не якою повинен займатися лише через своє народження у конкретному стані. Завдання освіти було дуже складне і, звичайно, Фукудзава Юкіті був не один, хто займався цією важливою справою. Так, вчені-бюрократи, що японською звучить як канрьогакуся, були тією елітою епохи Мейдзі, хто здобув освіту в капіталістичних Західних країнах і тепер відстоювали можливість «освіти згори», віддаючи себе цілком служінню рідній Японії. Це були такі визначні політичні та громадські, культурні діячі як Кітамура Тококу, Іноуе Тецудзіро, Кіто Хіроюкі, Накае Тьомін і т. д. Вони

---

¹ Конрад Н. И. Японская литература: от "Кодзики" до Токутоми / АН СССР. Институт Востоковедения. Москва: Наука, 1974. С. 389-390.

² Цит. за: Конрад Н. И. Японская литература: от "Кодзики" до Токутоми С. 390.

критикували феодальний лад, а натомість здійснювали пропаганду рівності всіх людей перед законом і докладали всіх зусиль для того, щоб співвітчизники якомога краще і швидше прийняли нові поняття «суверенітету», «демократії», «свободи» та права¹.

Говорячи про літературу епохи Мейдзі, не можна не згадати про ту її частину, що мала документальний характер. Так як протягом останніх 250 років Японія проводила політику самоізоляції, зберігаючи економічні відносини тільки з такими країнами як Корея, Китай, королівство Рюкю і Голландія, то зрозуміло було те, що у своїх подорожах японці були вкрай обмежені. Так, їм доводилося задовольнятися можливістю пересуватися лише в межах своєї держави, оскільки закон забороняв перетинати кордон². Тоді суть подібних подорожей зводилася до милування природою та відвідин святих місць, різних храмів. Але після руйнування політики сакоку та відкриття кордонів, безліч відомих японських політичних, наприклад, дипломати, та громадських, такі як учасники міжнародних виставок, діячів отримали можливість виїзду за межі Японії. Побачене у країнах Заходу, вони відбивали у своїх щоденниках. Подібний напрямок у літературі періоду Освіченого правління отримав назву «Подорож за кордон. Експедиційні записи» або ж японською «Кайгай рьоко. Танккенкі». Слід зазначити, що роботи у цьому напрямі мали різні назви. Так, існували ніккі (щоденник), хікі (нотатки), кембун (спостереження) та кіко (подорожі). Основним же своїм завданням автори вважали створення інформативних та корисних записів, які б відображали суть життя на Заході, показували досягнення науки і культури. Як приклад можна навести «Спостереження в Європі» («Осю кембунроку») 1901 року видання та «Щоденник подорожі Ітагакі до Європи та Америки» (Ітагакікун обей ман'ю ніккі) опублікований у 1883 році³. Подібні щоденники часто залишаються

---

¹ Скворцова Е. Л. О парадоксе эпохи Мэйдзи (1868—1911): Культурологические проблемы перевода западной терминологии на японский язык в условиях восстановления традиционного общества С. 42.

² Кожевников В. В. «Сакоку» во внешней политике Японии (политика самоизоляции) // Труды института истории, археологии и этнографии ДВО РАН. 2018. №18. С. 162.

³ Бугаева Д. П. Таока Рэйун – японский критик и писатель – документалист / Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1987. С. 109.

непоміченими при характеристиці тогочасної літератури, але вони не менш важливі, оскільки після свого видання давали можливість японцям здійснити знайомство з Заходом, подивитися на інші країни очима свого співвітчизника, який мав такий же культурологічний і життєвий досвід, як і інші.

Однак книги були не єдиними, з чим мав можливість взаємодіяти середньостатистичний японець у нову епоху модернізації та європеїзації. Вперше голосно та чітко про себе заявили журнали. Це сталося в середині 80-х років XIX століття в той момент, коли вся преса в цілому почала переходити на шлях комерційного підприємництва. Найбільш популярним журналом на той час був «Друг народу» або ж по-японськи «Кокумін -но томо» створений Токутомі Сохо в 1887 році і видавався за рахунок фінансування з боку товариства «Мэн'юся» («Суспільство друзів народу»). Цей журнал містив у собі такі постійні рубрики як історичні огляди та поточні події, передова, а також спеціальна кореспонденція, яка була підглянута у американському журналу «Нейшн». Також самі автори заявляли на титульній сторінці, що журнал містить у собі «Критичний огляд політичних, економічних, соціальних, літературних проблем».

Крім того, варто відзначити, з якою швидкістю зростала популярність даного періодичного видання. Так, закладеного спочатку тиражу в 7500 примірників виявилось зовсім мало і його збільшували поступово доти, доки не було досягнуто оптимальної кількості в 13 500 примірників, а починаючи з 37 номера він став виходити тричі на місяць, хоча спочатку творці розраховували видавати журнал лише один раз в місяць. Також Кітамура Тококу, говорячи про «Кокумін-но томо», писав, що «впливу цього журналу не уникли навіть у найвіддаленіших куточках країни». Популярність «Друга народу» можна було оцінити не лише за обсягом тиражів, а й тому, що згодом у коло цього журналу зібралися найпомітніші культурні та громадські діячі свого часу. Так, у роботу журналу були залучені Утіда Роан, Онісі Хадзіме, Кунікіда Доппо, Утімура

Кандзі, Ямадзі Айдзан та інші¹. На сторінках журналу за допомогою різноманітних статей відбувалися дискусії, обмін думками, ідеями з питань як ідеологічних і політичних, так і культурних, що не могло не цікавити пересічного громадянина, на очах якого стрімко змінювалася власна країна.

Важливо розуміти, що цей журнал був не єдиним. В епоху Мейдзі увагу суспільства також привернули журнали з гендерною спрямованістю, зокрема, жіночі, але редакторами та авторами статей у них залишалися, як і раніше, чоловіки. Загалом на той час налічувалося близько 150 журналів подібної спрямованості. Їх історики ділять на дві основні групи. До першої групи увійшли ті журнали, основний посыл у яких зводився до звеличення чоловіків і до презирства жінок. Творці журналів другої групи ратували за європеїзацію. Однак, незважаючи на стільки сильні відмінності в основному посилі до читацької аудиторії, обидві групи переслідували єдину благу мету - просвітництво жінок. Як приклад подібних журналів можна навести «Дзьогаку дзасі», який був популярний, що примітно, не лише у читачок, а й у читачів. Журнал видавався до 1904 року і автори його розповідали про «науку о жінках», вкладаючи в це поняття різні аспекти, починаючи від статусу жінки в суспільстві та наукових дослідженнях з даної тематики і закінчуючи перспективою, історією жіночого питання. А з 1890 року структура журналу зазнала серйозних змін і там з'явилися статті з таких актуальних для жінок тем як новини про ціни на товари, господарювання і навіть рекомендації щодо догляду за хворими². Актуалізація тем, що піднімаються в журналі, і велика орієнтованість на жіночу аудиторію, розуміння інтересів і потреб читачок, безумовно працювали на користь журналу, і він ставав більш популярним.

Важливо відзначити, що в період з 1867 по 1912 роки були не тільки журнали для дівчат і жінок, але і була спроба відродження жіночої літератури, яка застала свій розквіт ще в далеку епоху Хейян. Так, найвідомішими

---

¹ Бугаева Д. П. Японские публицисты конца XIX века Москва: Наука, 1978. С. 82, 88-89.

² Накагами М. Появление и развитие женских журналов в России и Японии (вторая половина XVIII-XIX в.) //Библиотекосведение, 2016. №3. С. 326.

письменницями на той час були Катада Усурай, Вакаяма Судзуку, Міяке Кахо та Сімідзу Сікін. Міяке Кахо була першою, хто заявив про себе, опублікувавши в 1888 році повість «Солов'ї в чагарниках» після чого інші дівчата наслідували її приклад і почали писати, опубліковувати власні історії. Але робота з видавництвом була насправді доволі непростою. Так, для дівчини було вкрай важливо мати чоловіка-наставника, що вже встиг реалізуватись у письменницькій сфері. У раніше згадуваної Міяке Кахо це був Цубоуті Сьойо. З одного боку, наставник у письменницькій справі був справді корисний, тому що міг допомогти письменниці-початківці слушною порадою або ж дати конструктивну критику її роботи, але найчастіше дівчина стикалася з тим, що її порівнювали з вчителем і це порівняння було не на її користь. А через рік після публікації «Солов'їв у чагарниках» у журналі «Бунмей-но хаха» вийшла стаття Ребекки Коупланд під назвою «Що ми очікуємо від жінки-літератора». У ній автор закликала письменниць не забувати про хороший тон і поведінку, прагнути розвитку в письменницькій майстерності і показувати розуміння речей, що були недоступні чоловікам¹. Таким чином, хоч дівчат і не обмежували у виборі тем для своїх історій, але все одно диктували певні правила, яким слід було слідувати, і продовжували ставитися з якоюсь зневагою.

Хоча жіноча література в епоху Мейдзі лише яскраво спалахнула, але швидко згасла, був напрямок, де дівчата також голосно заявили про себе. Так, відомим став вірш Йосано Акіко написаний у 1904 році в розпал російсько-японської війни. За різними оцінками втрати японської сторони вбитими та пораненими склали близько 300 тисяч осіб². Назва ж вірша «Не віддавай, любий, життя своє» («Кімісі-но тамау кото накаре») показує, наскільки був дорогий поетесі молодший брат, якому воно і було присвячене. Також вірш мав яскраво виражений антивоєнний характер. У цілому ж пізні поети-романтики, які писали

---

¹ Спиридонова К. В. Женщины-литераторы эпохи Мэйдзи // История и культура традиционной Японии 6 (Orientalia et Classica. Труды Института восточных культур и античности. Выпуск LI). Москва, 2013. С. 350-351, 353, 354-355.

² Сахаров А. Н. История России с древнейших времён и до наших дней: учебник. Москва: Проспект, 2012. С. 560.

в стилі сінтайсі мали на меті замінити феодальний «дух Ямато» на більш їм сучасний так званий всесвітній дух або японською мовою «секай дамасій»¹.

Говорячи про авторів, що писали у стилі «сінтайсі», неможливо не згадати їхніх попередників, що очолили рух, який народився в середині 80-х років XIX століття, і мав назву сінтайсі ундо, що можна перекласти як рух за вірші «нового стилю». Так як сам стиль сінтайсі ще не був сформований, поети звернули свою увагу на покращення та модернізацію стилю кансі. Морі Сьонт був тим, хто визначив шлях розвитку даного стилю. Він був тим, хто не лише пропонував європейські ідеали та модернізацію, а й закликав співвітчизників до створення нової громадянської лірики. Його починання не залишилися непоміченими і його підтримали такі великі видання як «Новий токійський журнал» («Токіо сін сі»), «Новий журнал крик дикого гусака» («Ган Мей сін сі») та ін. Крім того складанням кансі часом не нехтували Дон Бансуй і Нацуме Сосекі, останній більш відомий своїми романами у реалістичному жанрі². Проте період впливу напрямку кансі було завершено коли повністю оформився стиль сінтайсі .

Початком періоду «віршів нового стилю» можна назвати 1882 рік, коли Іноуе Секкен, Ятабе Сьокон та Тояма Тюдзан випустили колективну збірку поезій під назвою «Сінтайсісьо». І, хоча збірка містила лише 19 оригінальних і переведених віршів, можна сказати, що він був першим кроком на шляху до становлення в Японії нової романтичної поезії. Крім того, говорячи про сінтайсі, не можна не згадати батька ліричної японської поезії, а саме Сімадзакі Тосона. Так, у 1896 році були надруковані наступні вірші «Два голоси» («Фуцацуно коі»), «Самотній човен» («Хіто ха буне») та «Осінній сон» («Акіно юме»). Даний вірші Сімадзакі Тосона не тільки вражають читача глибиною ідеї, а й підкорюють яскравістю фарб та образів. Згодом було написано ряд віршів натуралістичного характеру, у яких помітно особливо сильний вплив англійських поетів³. Але Сімадзакі Тосон був не єдиним, чия творчість зазнала впливу західних поетів.

¹ Сулейменова А. М. Поэтический дневник Ёсано Акико «от лета к осени» // Известия Восточного института. 1999. №4. С. 166.

² Долин А. А. Японский романтизм и становление новой поэзии. Москва: Наука, 1978. С. 82-84.

³ Ксимилов Г. Г. Обзор истории современной японской литературы: 1868–1906: (По япон. источникам). – Хабаровск: Тип. Канцелярии Приамурского генерал-губернатора, 1909. С. 85.

Так, вірш Тоями Тюдзана «Пісня оголених мечів» («Баттотай но ута»), хоч і має запозичені з лицарського епосу (гункі) класичні образи, все одно є певною варіацією на тему вірша Тенісона «Атака легкої кавалерії». Варто зауважити, що переклад цього вірша також увійшов до збірки «Сінтайсісьо»¹.

Період Мейдзі увійшов в історію під другим найменуванням «епоха Освіченого правління» та його назву як ніхто інший виправдовували діячі літературного мистецтва. Саме завдяки старанням та роботам Фукудзави Юкіті, Накаї Тьоміна, Кітамури Тококу та іншим, японці знайомилися з важливими поняттями, такі як права людини і демократія, дізнавалися про географію як фізичну, так і економічну, звикали до думки про загальну рівність. Завдяки письменникам японський читач у художніх творах зміг побачити відображення власного повсякденного життя і зрозуміти, що читання може мати не тільки розважальний характер, а й підштовхувати до роздумів про долю власної країни або знайомити з методами революційної та політичної боротьби. Не без допомоги нового формату особистих записів, відтепер навіть простий японець міг побачити очима співвітчизника описи життя на Заході. А редактори різних журналів відгукувалися у своїх статтях на актуальні для читацької публіки теми і кожен, навіть у найвіддаленішому селі, міг прочитати хоч критичний огляд на літературну проблему, хоч ознайомитися з новим рецептом дивовижної європейської страви, перетвореної на японський манер. Поети ж показали, що можлива модернізація не лише суспільства та економіки, а й навіть поезії та познайомили співвітчизників з антивоєнною темою, показавши, що політику держави підтримувати не лише не обов'язково, але можна також йти проти неї. Отже, літератори епохи Мейдзі зробили великий внесок не тільки у розвиток літератури, а й у суспільство загалом, познайомивши людей із чимось зовсім новим до того небаченим.

---

¹ Долин А. А. Японский романтизм и становление новой поэзии С. 85.

2.2 Нові тенденції у музичному мистецтві та традиційному живописі

Література була далеко не єдиною культурною сферою, яка зазнала змін з початком активної взаємодії між Японією та Західними державами. Так, прибуття американської ескадри під командуванням командора Перрі 1853 року стало поворотним моментом не тільки в історії Японії, а й у мистецтві живопису. Сьогунатом Токугава було створено у 1855 році Інститут вивчення західних документів¹. У цьому навчальному закладі японці осягали основи європейського живопису, знайомлячись з азами академічного малюнка, починаючи вперше працювати не лише з натурою, а й з новими художніми матеріалами, що були поширені на Заході, але практично ніколи не використовувалися в Японії². Отримані нові знання роботи у нових незнайомих техніках стали корисними у картографії та військовій справі. Потрібен був час для того, щоб європейський живопис був не тільки освоєний японськими художниками, а й придбав власний термінологічний апарат. З самого початку картини, написані в західному стилі, називали інструментом їх створення, тобто «картини маслом» («абура-е»), але з 1880-х років з'явилася назва, що вказує на географічний регіон. Тепер подібні картини називали заморськими або західними картинами, що в перекладі японською мовою звучить як «йюга». Європейському живопису протиставлялася японська під назвою ніхонга. І якщо спочатку поділ ще не був таким однозначним, то пізніше його закріпила виставка Бунтен, що пройшла в 1907 році, де картини технік йюга і ніхонга були розташовані в різних секціях³.

Безумовно, спочатку японські художники лише наслідували і копіювали, але вони звернулися до жанру історичного і почали зображати на своїх картинах споконвічно японські сюжети, що допомагало японцям більше консолідуватися, відчутти себе єдиною нацією з одним минулим. Як приклад можна навести

¹ Лебедева О. И. Ёга и нихонга: японская живопись в западном стиле на рубеже XIX и XX веков // Восточная коллекция, 2015. №3. С. 2.

² Лавшук Д. Г. Влияние европейского искусства на живопись Японии в XIX веке // Социально-гуманитарные науки в профессиональном становлении педагога: материалы VI Междунар. студен. науч.-теорет. онлайн-конф., Минск 23 апр. 2021 г. Минск: 2021. С. 248.

³ Лебедева О. И. К вопросу об исторической живописи в Японии 1890-х гг.: полемика Тояма Сёити и Мори Огай // Вопросы философии. 2016. № 7. С. 107.

картину «Кусунокі Масацура, який складає вірш вака в храмі Ньюірі». Тут слід зазначити, що історична особистість була обрана не просто так. Кусунокі Масацура в момент встановлення нового сьогуната Асікага виступив проти, на боці імператора Годайго. Оскільки після Реставрації Мейдзі світська влада імператора потребувала легалізації, уряд звертався з цією метою також до історичних мотивів і Кусунокі. Масацура відтепер шанувався як герой. Інша ж картина, де був зображений один із трьох великих об'єднувачів Японії звалася «Ода Нобунага секретно передає п'яти найстарішим васалам наказ імператора». Хоча від часу правління Оди Нобунагі пройде лише кілька років до заснування сьогуната Токугава, проти якого з такою розлюченістю боролася коаліція південно-західних князівств, навіть на цій картині показав важливість постаті імператора. Ода Нобунага справді співпрацював з імператором за життя, але їхні стосунки були далекі від ідеалу, їх можна було б назвати складними і непростими, але норатив, що формувався новим урядом, наказував у художніх творах і не тільки робити акцент на вірності імператорському двору¹.

Обидві дані картини належать пензля Такахасі Юіті . У період Едо він був одним із небагатьох молодих людей, хто був відправлений бакуфу закордон для навчання європейським наукам. Саме там майбутній художник уперше побачив картини, що були створені не звичною тушшю, а за допомогою акварельних та олійних фарб. Першою його роботою, яка стала самостійним художнім твором, можна вважати «Лосось», створений у 1877 році. Такахасі Юіті найбільше відомий своїми пейзажами та натюрмортами, а сам він наголошував на тому, що найбільше любить зображати подібні незначні елементи з повсякденного життя. Так як подібні дрібниці знайомі майже кожному японцю, то за рахунок своєї тьмушості та впізнаваності вони привернуть увагу людей до нового живопису йога і дозволять на звичні речі подивитися зовсім іншим поглядом, оцінивши реалістичність картин виконаної за допомогою західних технік².

¹ Лебедева О. И. К вопросу об исторической живописи в Японии 1890-х гг.: полемика Тояма Сёити и Мори Огай С. 112.

² Лебедева О. И. Ёга и нихонга: японская живопись в западном стиле на рубеже XIX и XX веков С. 4.

Проте японці мали змогу насолодитися новим живописом не лише на офіційних виставках, а й у себе вдома. Культура відправлення листівок швидко прижилася в Японії, тому що для людей було важливим підтримувати зв'язок один з одним, перебуваючи навіть на відстані. У колишній період розквіту феодалізму в суспільстві була важлива культура дарування подарунків на сезонні свята, але найбільше було важливим не сам подарунок, а увага. Тепер приділити увагу стало набагато простіше за рахунок появи великої кількості листівок. Так, наприклад, існували листівки, за допомогою яких можна було б привітати людину з новим роком. На листівці 1911 року, коли очікувалося настання року кабана за китайським календарем, зобразили кабана, одягненого у військову форму що стояв на задніх лапах і тримав у руці японський прапор. На іншій же листівці той же кабан уже летів літаком, борт якого був також пофарбований у кольори національного прапора.

Тут варто зазначити цілу окрему тенденцію зображення японського прапора на листівках. Так, державний прапор був встановлений у 1870 році і його почали поступово популяризувати у народі. Так, на картці, що знову присвячена святкуванню нового року, була намальована вулиця прикрашена гілками сосни, а між ними висіли червоно-білі прапорці, в тому числі атрибут свята. Також саме в період Освіченого правління зв'язок з іноземними державами дедалі більше зміцнюється і на листівках художники починають зображати два перехрещені прапори – Японії та іноземної держави. Так, як приклад подібної ілюстрації, можна навести листівку, де намальовано, як по набережній Ніхонбасі їхала делегація, навколо стояли люди і в європейському, і в японському одязі, а над ними були прапори країн. Ця листівка була випущена з нагоди приїзду до Японії делегації з США. Були також випадки зображення прапора армії. Найчастіше листівки з його зображенням мали військовий, агресивний сюжет і випускалися за часів, коли Японія вела війну з іншою країною. Армійський прапор у разі міг виступати як заміна державному, і зображуватися в якості фонового виду¹.

---

¹ Бочарова М. Ю. Визуальные образы иллюстраций на японских открытках политической тематики второй трети 19 века // Культура и искусство. 2019. №10. С. 22, 20-21.

Але не буде правильним твердження, що військові сюжети обмежувалися лише використанням прапора японської армії на листівках. Так, саме в епоху Мейдзі зароджуються пропагандистки плакати, які набудуть великого поширення вже в період Сьова за часів Другої світової війни. На цьому ж етапі характер плакатів не був агресивним, і художники швидше прагнули показати, що уряд, вплутавшись у війну, насправді має добрі цілі і керується благими намірами. Для досягнення такого ефекту використовувався образ беззахисної дитини. Як прикладом можуть виступати ксилографії, створені у 1895 році, Мідзуно Тосіката «Капітан Хігуті» та Асаї Тю «Капітан Хігуті особисто тримає втрачену дитину». Сюжети гравюр показують японського капітана і солдатів не як жорстоких колонізаторів, а як сміливих воїнів та захисників, виправдовуючи таким чином колоніальну політику уряду Мейдзі¹.

Але війна це не лише згуртування нації, виправдання власних агресивних дій на адресу сусідньої країни, а також нагороди солдатам, які відзначились під час бойових дій. У період Просвітленого правління зовнішній вигляд нагород також зазнав значних змін. При їх створенні враховувався відтепер символізм птахів. Так, однією з найпочесніших нагород створеної у 1890 році став орден Золотого шуліки. Згідно з легендою, перший імператор Дзімму мав шуліку, який не тільки супроводжував його у всіх військових походах, але й мав чарівні сили. Чарівництво полягало в тому, що від шуліки виходило настільки яскраве сяйво, що вороги сліпли побачивши його і це допомагало імператору виграти бій. Згідно ж з другою легендою, шуліка стала провісником руйнівного за своєю потужністю тайфуну. У XIII столітті з боку монголів було зроблено спробу захоплення Японії. Імператор підніс до богів молитву і ті послали на землю тайфун, через який монголам не вдалося досягти землі японських островів. Провісником цього тайфуну став шуліка. Таким чином, художник у центрі нагороді зображував золотого шуліку, який розкрив крила і сидів на вершині

---

¹ Лебедева О. И. "Благородные защитники" и "неразумные дети": японская цветная гравюра конца XIX в. как инструмент колониальной пропаганды // Вестник РГГУ. Серия "История. Филология. Культурология. Востоковедение". 2017. № 10 (31), ч. 1. С. 106-107.

луку. Пір'я птаха фарбували в жовтий і червоний колір, але все пір'я було зафарбоване лише в найвищому першому ступені, а всього їх було сім. Першими цю нагороду отримали під час японо-китайської війни генерали Ямагата Арітомо та Ояма Івао, що відразу вказало на значущість нагороди і зробило її бажанішою в очах військових¹.

Після настання епохи Мейдзі сімейні герби, як і інші важливі елементи феодального ладу, кі-мон відійшли в минуле. Раніше, на початку XVI століття, вони виконували роль тих військових нагород, що в нову епоху були змінені на західний манер. Так як сімейний герб вручався за героїчні дії в бою, виявлені хоробрість і відвагу, то роль геральдики поступово зростала. І хоча в теорії в епоху Токугава подібний герб мав статус найвищого дару, на практиці його міг привласнити будь-який бажаючий, просто оголосивши, що конкретна емблема ставала його гербом. Так, подібні знаки мали ремісники, великі землероби та купці. Кі-мон можна було розцінювати як статусний привілей, але насправді на статус герба в очах сторонніх спостерігачів впливав авторитет самого власника. Із закінченням Реставрації Мейдзі використання кі-мон купцями набуло нового сенсу. Тепер сімейний герб використовували як відмітний знак своєї фірми, що робило її більш відомою. Так, відома і в XXI столітті багатьом компанія Mitsudishi може стати хорошим прикладом використання кі-мона як знак для торгової фірми. Так, сама назва «Міцубісі» містить у собі два наступні ієрогліфи 三菱. Перший читається як «міцу» і означає три, а другий «хіші» можна перекласти як «водяні каштани» або «водяні горіхи». Подібний цікавий переклад означає форму алмазу або ромба і має своєю суттю надійність. Також можна навести приклад Mitsui Group (三井グループ). Як відмітний знак тут був використаний наступний ієрогліф 井, що має у своєму значенні захист і заступництво².

---

¹ Бочарова М. Ю. Мифологические мотивы в визуальном оформлении орденов и медалей периода Мейдзи в Японии // Genesis: исторические исследования. 2019. №7. С. 66-67.

² Бочарова М. Ю. Трансформация семейных эмблем ки-мон в культуре Японии последней трети 19 в. // Культура и искусство. 2019. № 9. С. 51.

Не менш важливим для країни, яка веде військові дії, є військовий оркестр. Саме з нього після прибуття ескадри командора Перрі почалися зміни в музичному мистецтві. З військовим оркестром японці познайомилися у тому вигляді й у складі, яким він був представлений в американській ескадрі. А саме в той момент на борту іноземних кораблів були два оркестри. Відповідно вони склалися з барабанів маленького та великого розміру, а також були флейти. Для поширення традиції військового оркестру знадобилося зовсім небагато часу і в якийсь момент такий елемент музики був притаманний усім князівствам, які мали більш менш сильний вплив. Вже з 1856 року розпочалася публікація нотних збірок для музикантів цього інструментального складу. Після завершення революційних подій та війни по всій країні почалися зміни та реформи, тому неправильним буде стверджувати, що вони не торкнулися сфери музики. Так, зміни насамперед торкнулися тих самих військових оркестрів. Так, оркестр у князівстві Сацума був поділений на два ансамблі. Перший ансамбль сухопутних військ носив назву «Кьододан Гакутай», а другий, що належить до військово-морського флоту, мав таку назву «Кайхейтай Гакутай»¹.

Також на рівні з військовим оркестром у період Освіченого правління свій розвиток отримав такий жанр як марш. Найбільш яскраве своє втілення цей жанр отримав у симфонічній творчості Ямади Косаку. Риси маршу можна знайти у двох симфоніях: «Переможний клич і світ» та «Хвалебний гімн Мейдзі». У першій своїй симфонії Ямада Косаку здійснює цитування державного гімну "Кімі га йо". Він вводить цю цитату як вступ до основної частини симфонії. Однак важливо зауважити, що своєю лаконічністю та яскравістю вступ перебиває обидві частини першої партії. Таким чином, воно виступає на перший план і стає головною подією цієї симфонії. Що ж до другої симфонії, то в ній жанр маршу виявляє себе ясно і чітко. Друга ж симфонія була написана ним вже за часів періоду Тайсьо, а саме у 1921 році, і вона є своєрідною даниною минулої

---

¹ Суда Е. Л. Западные влияния в музыкальной культуре Японии периода Мейдзи (1868-1912): дисс. ... канд. искусствоведения Киев, 2015. С. 83.

епохи. У ній слухач може відчутти ностальгійні нотки¹. Також можна простежити ознаки маршовості і в інших творах Ямади Косаку. Як приклад можна навести цикл фортепіанних варіацій, які були створені композитором на мелодію романсу Такі Р. під назвою «Місяць над руїнами замку» (Кодзьо-но цукі). Таким чином, жанр маршу був не тільки основою репертуару військових оркестрів, що було природним і логічним явищем, але його присутність можна було замітити у творчості світських композиторів, що не мали відношення до військової справи. І можна сказати, що жанр маршу став своєрідним відображенням та уособленням епохи в очах її сучасників².

Але буде помилкою сказати, що зміни в музиці завершилися лише військовим оркестром, створеним ще на самому початку шляху взаємовідносин із західними країнами, а також розвитком жанру маршу. Лише через рік після початку нової епохи Мейдзі, а саме в 1869 році, Джон Фентон зробив важливе зауваження новому уряду, що стосується відсутності у країні не тільки армійського гімну, а й державного. Оскільки Японія вставала на рейки модернізації і починала вести активні контакти з розвиненими на той час державами, створення державного гімну стало невідкладною справою. Згідно з офіційною історією створення гімну, в 1880 році Міністерство Військово-морського флоту звернулося до музикантів придворного оркестру для того, щоб п'ятистишця «Нехай на віки віків» було покладено на музику. Також було озвучено прохання створення комісії для того, щоб мати змогу відібрати найкращу мелодію. Такою мелодією, на думку комісії, виявилася та, що надав Хаясі Хіноморі, який не тільки був головою придворного оркестру, а й особисто входив до комісії. Францу Екерту, який також перебував у складі цієї комісії, було доручено роботу з гармонізації мелодії. Після її завершення світ зміг почути

---

¹ Максимова А. М. Маршевость как знак эпохи Мэйдзи в творчестве Ямады Косаку // Вестник музыкальной науки. 2016. №4 (14). С. 60-61.

² Максимова А. М. Инструментальные сочинения Ямады Косаку и становление японского симфонизма: автореф. дис. ... канд. искусствоведения Новосибирск, 2018. С. 10.

приємну музику японського гімну, що була успішною комбінацією західної гармонії та японської мелодії¹.

У період Освіченого правління новий уряд не тільки посилено займався розвитком, модернізацією армії та флоту, а й займався переглядом своєї політики щодо релігії. Саме в епоху Мейдзі можна було помітити найбільше поширення християнства. Протестантська, католицька та православна церкви зробили свій внесок у розвиток музичного мистецтва. А саме завдяки ним японці вперше познайомилися з таким музичним явищем, як хоровий спів. Першими вчителями стали протестанти, які перекладали японською мовою власні духовні гімни. Варто окремо відзначити, що католицька церква сильно відставала у поширенні свого впливу, оскільки дотримувалася консервативних поглядів. Так, на той час існувала заборона використання у богослужінні інших мов, крім латині. У протестантській церкві такої заборони не було. Перші збірки нот і духовних гімнів у перекладі японською служителями пресвітеріанської церкви були випущені в 1874 році і носили такі назви: «Гімнічні пісні» («Самбі-но ута»), «Пісні вчення» («Осіє-но ута»). Згодом католики переглянули власні погляди, але перша збірка під назвою «Пісні християн» («Кірісітан-но ута») була видана лише у 1878 році. Також французький проповідник на ім'я Жан-Марі Луї Лемарешаль у 1883 році видав збірку католицьких гімнів «Японські священні гімни з нотами» («Гакуфу цукі ніхон сейей»), яка містила у собі не менше 31 гімну².

Російська православна церква також не залишалася осторонь. Завдяки роботі Павла Накаї та св. Миколи (Касаткіна) Японського японською були перекладені з церковно-слов'янської мови, звичайно, не без використання китайських та грецьких варіантів, православні молитви, а японці вперше познайомилися з таким видом хорового співу як *a capella*, тобто музичного супроводу під час молитви не було. Також публікувалися, розсилалися по

---

¹ Клубукова Н. Ф. «Пусть во веки веков длится век...» Из истории создания государственного гимна Японии // Проблемы музыкальной науки. Российский научный журнал 2015. №2 (19). С. 60-61.

² Клубукова (Голубинская) Н. Ф. Западная музыка в Японии периода Мэйдзи (1868-1912): пути проникновения и ассимиляции // Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология. 2018. №12-2 (45). С. 223-224.

містечкових, невеликих парафіяльних церквах збірки для одного- та двоголосного співу. А чотириголосний хор, який звучав у Токійському Воскресенському соборі, залишав під приємним враженням не лише парафіян, а й став відомим за межами Російської православної місії¹.

Політика нового уряду не могла не торкнутися шкільної освіти, яка, як ніхто інший, потребувала змін і реформування. Основна мета уряду полягала в тому, щоб ліквідувати неграмотність населення та загалом підняти рівень освіти. Для цього були створені початкові школи і називалися вони сьогакко. Навчання, що включало вісім років освіти, мало два ступені в кожному, відповідно, по 4 роки. Найбільший інтерес представляє нижчий ступень під назвою като сьогакко, у якому діти отримували свої перші знання. Програма навчання в ньому була сформована шляхом комбінації вже трьох існуючих програм: початкових шкіл сьогакудзьо, поширених у період Едо громадських початкових шкіл теракоя, а також початкових шкіл західного типу. Останнє висувалося переважно на першому плані, і японці великою мірою враховували досвід роботи шкіл початкової ланки європейських країн. Так, було зазначено, що в обов'язковому порядку в школах на заході були присутні уроки музики. Тоді й у Японії цей предмет було включено до переліку обов'язкових. На нижчому ступені дітей вперше навчали співу. Це були так звані шкільні пісні сьока².

Створення виховних пісень хаіку сьока було покладено на придворних музикантів рьодзін. Процес створення дитячих пісень був непростим і довгим, тому скелет пісень, що складався з 13 сьока югі та 80 хіоку сьока, з численними доповненнями та змінами був написаний у період з 1877 по 1883 роки. Першою ж збіркою хоіку сьока вчені вважають «Яманої сьока-фу», що був опублікований у 1878 році. Ці пісні є вдалим поєднанням японського та європейського. Так, при їх створенні використовувалася західна дводольна метрична система, але основою ліг японський звукоряд гагаку. Щодо тексту пісень, то це були вірші,

¹ Клобукова (Голубинская) Н. Ф. Западная музыка в Японии периода Мэйдзи (1868-1912): пути проникновения и ассимиляции С. 225.

² Клобукова Н. Ф. Западная музыкальная культура в Японии периода Мэйдзи (1868-1912): заимствование и адаптация: дисс. ... канд. культурологии Москва, 2018. С. 121-122.

вільним перекладом яких займалися самі вихователі. Так, можна виділити пісні за наступними тематиками: маршові, перед виконанням спільно складного завдання, пісні про дружбу та взаємодопомогу та ін. Також, окрім європейських поезій, музиканти зверталися до традиційної поезії танка. І на музику було покладено кілька віршів із «Маньйосю». Створювалися пісні як розважального характеру, так і з повчальним змістом. Так, на музику було покладено старовинний, але відомий японський вірш «Іроха-ута», до якого увійшли кожен із знаків хірагани по одному разу. Таким чином, цей вірш був своєрідною абеткою для дітей¹.

Таким чином, не тільки література, а й живопис, музика відчули на собі значний вплив заходу. Військовий оркестр і марш стали своєрідним уособленням епохи, але завдяки місіонерам японці вперше познайомилися з таким музичним явищем як клірос, тобто хоровий спів у храмі. Також саме в епоху Мейдзі була розпочата добра традиція благодійних концертів. Так, на подібному концерті в Музичній Академії в Уено грав Рафаїл фон Кьобер, який був учнем Миколи Рубейнштейна². Музика як ні що інше демонструвала на собі зміни, що відбувалися в політичному та світському житті Японії в даний період.

Живопис же показав готовність країни приймати нове і вчитися цьому, спочатку лише наслідуючи, але потім створюючи своє особливе і неповторне. Японці не лише зверталися до історичного жанру у пошук натхнення, створювали листівки, та зверталися до давно забутих легенд про імператора Дзімму, а й почали створювати портрети імператорської сім'ї, що було безперечним прогресом, адже раніше це робити заборонялося³. Згідно з синтоїчним віруванням, імператор був прямим нащадком богині сонця Аматерасу і дуже довгий час його також не дозволялося нікому бачити. Можна

---

¹ Клобукова Н. Ф. Западная музыкальная культура в Японии периода Мэйдзи (1868-1912): заимствование и адаптация С. 128-129.

² Клобукова (Голубинская) Н. Ф. Музыкальная культура Японии в эпоху Мэйдзи (по Дневникам о. Николая Японского) // (Orientalia et classica: Труды Института восточных культур и античности; вып. XXXII) Москва: Наталис, 2010. С. 298.

³ Тягунова Е. О. Стилистические и тематические новации в японской гравюре эпохи Мэйдзи (1868-1912) // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2021» Москва: МАКС Пресс, 2021 С. 1.

сказати, що живопис і музика показали прагнення японців змінюватися, вчитися новому, але при цьому не забувати старого і чудово поєднувати власне японське з європейським. Найяскравішим прикладом такої взаємодії можна вважати державний гімн.

ВИСНОВКИ

Японія в часи правління імператора Муцухіто стикнулася з великою кількістю змін, метаморфоз та перетворень, яких не відчувала на собі вже понад 250 років. Довга стагнація часів періоду Токугава була різко змінена на трансформацію практично усіх сфер життя суспільства, але особливо це торкнулось духовного життя та культури країни.

Найпершим шагом до трансформацій у державі була зміна політики нового уряду у релігійній сфері. Реалізація перетворень була розпочата перш за все з того, що до Конституції 1889 року включили положення про божественне походження імператора, а незабаром синто було оголошено державною релігією. Це мало свої наслідки. Так, новий уряд видав постанову, у якій йшлося про сім рангів для синтоїчних святилищ. Новий уряд також прагнув контролювати відправлення обрядів на синтоїчні свята, а тому по храмах були розіслані докладні інструкції, іноді з прописними істинами та усім відомими речами.

Не менш важливим моментом в укріпленні синтоїзму було роз'єднання з буддизмом. Цей процес не пройшов безболісно і в історію того періоду увійшов розгортанням антибуддизмського руху (хайбуцу кісяку – викоренення буддизму). На відміну від негативного відношення до буддизму, закони стосовно християнства були значно пом'якшені, особливо в порівнянні з періодом Токугава. У часи епохи Мейдзі на цілком легальному рівні проповідували місіонери православні, католицькі, а також протестантські. Результатом їх роботи стало навернення на християнство еліти японського суспільства, а саме колишнього самурайства. Деякі японці-християни писали твори філософського характеру, розмірковуючи на християнську тематику.

В цілому політика влади щодо християнства стала носити більш терпимий характер і місіонерам вдалось навернути у свою релігію близько 1% від усього японського населення. Однак більшість залишилась вірною державній релігії синто. Необхідно відзначити, що саме на основі синтоїму будувались основи нової ідеології. Її основні засади були закладені ще Мотоорі Наринагою,

Айдзавою Сейсісавою в епоху Едо, але практичне втілення ідеологія «кокутай» отримала лише з початком нової епохи. Лояльність імператору та виконання боргу перед державою стали найважливішими складовими.

Духовне життя суспільства, хоча й не помітно людському оку, також перетерпіло вельми серйозні зміни. Так, в епоху Мейдзі постала проблема культурної ідентичності населення, а також комплекс неповноцінності. З часом першу проблему вдалось вирішити завдяки згадуванню самобутньої та неповторної японської культури, повернення до джерел. А от друга проблема вирішувалась зміною образу життя та додаванням більшої кількості фізичних вправ та навантажень в життя міського населення. Японці прагнули стати такими ж фізично розвинутими, як європейці. Також у поведінці японці намагались копіювати європейців, але частіше це викликало негативну реакцію іноземних гостей, в той час як багато хто відмічав гарні риси японського народу, як то любов до праці чи щира взаємодопомога в часи лиха.

Неспішно змінювались й відношення у сім'ї та відношення до жінки, завдяки у великій мірі невпинній праці християнських місіонерів. Результатом усіх перетворень в японському суспільстві можна назвати розвиток філософії на теренах цієї держави. Багато дослідників ведуть дискусії стосовно того чи була філософія у країни Висхідного Сонця до настання правління імператора Муцухіто, але незаперечним фактом є те, що велику кількість філософської лексики доводилось створювати фактично з нуля, адже подібних термінів у японській мові ніколи не існувало. Важливо також зауважити, що японці не тільки перекладали та вивчали філософські праці західних авторів, але й створювали свої. Серед відомих філософів тих часів були такі видатні японці як Нісіда Кітаро, Като Хіроюкі, Еноуе Енрьо та Іноуе Тецудзіро.

Культурне життя країни в ті часи є не менш цікавим і найбільше всього зміни відображались у літературі та поезії. Тут важливо сказати, що в епоху Едо велика частина книжок мала гумористичний жанр. Інша частина творів уявляла з себе або повісті про кохання, або твори, що носили повчальний характер, і відносились до жанру «йоміхон». Найбільш відомою книгою написаною у цьому

жанрі є роман Такідзави Бакіна «Історія восьми пісв Нансо Сатомі». Однак з нової епохи все докорінно змінилось і появився новий жанр – реалізм. Автори, що працювали у новому жанрі, показували читачам несправедливість життя, порушували гостро-соціальні проблеми, а також допомагали подивитись на буденне життя ніби під іншим кутом. Найбільш відомими творами у цьому жанрі є «Зозуля» Токутомі Соха та повісті Кунікіди Доппо як то «Жалюгідна смерть» або «Бамбукова хвіртка». Новим у японській літературі була поява політичного роману, але багато написаних творів були лише калькою з європейських і не мали великої літературної цінності.

На відміну від тих авторів, що писали політичні романи, важливість роботи японських перекладачів складно переоцінити. Вони знайомили японський народ з іноземної класикою, прикладаючи великі зусилля для того, щоб японський читач зрозумів та полюбив книгу, не дивлячись на іноді складний сюжет. Окремо необхідно виділити працю Фтабетя Сімея, який не тільки для творів підбирав емні відображаючи усю суть назви, але розробляв нову японську літературну мову. Але появою нових жанрів та перекладацькою діяльністю все не було обмежено. Багато освічених людей займалось просвітницькою діяльністю, а на рівні держави було висунуто гасло «цивілізація та просвіта» («буммейкайка»). Найвідомішим просвітителем тих часів був Фукудзава Юкіті. Необхідно зазначити, що зусилля просвітян не пішли прахом. Про це свідчить велика популярність журналів, на сторінках яких відбувалось обговорення усіх змін в країні. Найбільш популярним таким журналом був «Друг народу» (Кокумін -нотомо) Токутомі Сохо. З часом з'явилися й журнали для жінок, де перебували по сусідству поради для домогосподарок та стаття-міркування стосовно ролі жінки у сучасному японському суспільстві тих часів. Згадуючи про журнали для жінок, необхідно наголосити, що молоді дівчата також робили перші проби пера, але на них часто обвалювалась критика і було практично неможливо вийти з тіні свого наставника письменника-чоловіка. В той же час Йосано Акіко заявила про себе як антивійськова поетеса, написавши вірш «Не віддавай, любий, життя своє»

(«Кімісі-но тамау кото накаре»). В цілому поезія розвивалась у ліричному напрямку та впроваджувався стиль сінтайсі.

Не менш цікавими уявляються нові тенденції, що з'явилися у музиці та живописі. Говорячи про живопис необхідно відмітити також появу картин у реалістичному жанрі, але було також повернення до історичної тематики, чого не можна було прослідкувати у літературі. Також хочеться звернути увагу на плакати, що носили пропагандистський характер. Часто в сюжеті таких плакатів фігурували діти. В якості прикладу можна привести плакат «Капітан Хігуті особисто тримає втрачену дитину» Асаї Тю. Тим не менш плакати були не єдиною новою річчю в епоху Мейдзі. Тоді з'явилися поштові листівки, що часто також мали агресивний характер. А сімейні герби кі-мон отримали нове життя у якості емблем торгівельних компаній.

Музичне мистецтво у культурному житті народу є не менш важливим за живопис. Свій розвиток музика почала зі створення військового оркестру ще наприкінці епохи Едо, а продовжила створенням нового жанру маршу. Найбільш яскраве втілення цей жанр отримав у творчості Ямади Косаку. Надалі відбулось створення такого необхідного державного гімну, у якому проявилась у кращому вигляді взаємодія японських та європейських музикантів. Але це не було кінцем. У цивільному житті нові тенденції у музиці проявили себе як створення хорів при християнських церквах, а також розробка пісень для молодших школярів, що мали як повчальний, так і розважальний характер.

Отже, у духовному та культурному житті японців відбувалось багато змін, яких неможливо було не помічати. Політика релігійна на пряму впливала на життя людей, а створення нової ідеології впливало на світосприйняття народу. Після завершення періоду Токугава в духовній сфері виникало декілька проблем, але японці продовжували вдосконалюватись та вирішувати їх. Зміни не залишались не поміченими, тому такий розвиток отримав жанр реалізму у живописі, літературі, а музика та живопис працювали на потреби релігії та держави, розвиваючись за своїм особистим шляхом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андроник (Никольский), архимандрит. Миссионерский год в Японии. Уфа, 1904. 349 с.
2. Архимандрит Сергей (Страгородский) На Дальнем Востоке. Письма японского миссионера. Арзамас, 1897. 263 с.
3. Архимандрит Сергей (Страгородский) По Японии: (Записки миссионера) Москва: Крутиц. патриаршее подворье, 1998. 229 с.
4. Богданович Т. А. Очерки из прошлого и настоящего Японии: с многочисленными иллюстрациями и приложением текста японской конституции Санкт-Петербург: Типография Товарищества "Просвещение", 1905. 429 с.
5. Венюков М. И. Обзорение Японского архипелага в современном его состоянии. С картою. Вып. 1-2. Санкт-Петербург, 1871. 408 с.
6. Де-Воллан Г. А. В стране восходящего солнца: очерки и заметки о Японии Москва: т-во М. О. Вольф, 1906. 566 с.
7. Мечников Л. И. Воспоминания о двухлетней службе в Японии // Известия Восточного института. 2001. №6. С. 171-209.
8. Мечников Л. И. Мэй-Дзи. Эра просвещения Японии. Казань, 1905. 42 с.
9. Пеликан А. А. Прогрессирующая Япония Санкт-Петербург: Изд-во А. С. Суворина, 1895. 296 с.
10. Указъ о реставраціи прямого императорскаго правленія въ Японіи // Русская православная церковь за границей URL: <https://rus-orden.com/Docs.aspx?doc=JapanImper.html> (дата звернення: 19.10.2023)
11. Артеменко Н. И. Взаимодействие японской и европейской культуры в эпоху Мейдзи (на примере литературы) // Вопросы исторической науки: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Казань, ноябрь 2017 г.). Казань: Бук, 2017. С. 19-22.

12. Астахова А. А. Проблема национальной и культурной идентичности в японской культуре начала XX века в процессе взаимодействия с культурой Европы // Знание, 2020. №2 (78). С. 5-10.
13. Балакин В. И. Прусское влияние на формирование японской государственности периода Реставрации Мэйдзи 1868 – 1888 гг. // «Исторические записки». 2018. № 4. С. 112-119.
14. Бахтина Н. А. О культурной идентификации японцев в условиях модернизации общества в эпоху Мэйдзи (1868-1912 гг.) // Взаимодействие науки и общества: проблемы и перспективы. ч. 3, 2018. С. 111-114.
15. Бертова А. Д. Некоторые аспекты влияния христианства на формирование новых принципов образования в Японии в конце XIX — начале XX в. // Asiatica: труды по философии и культурам Востока, 2015. № 9. С. 143–149.
16. Бертова А. Д. Развитие концепции «Царства Божьего» в философской мысли Эбина Дандзё // Вопросы философии. № 3, 2018. С. 187-196.
17. Бертова А. Д. Самураи и христианство: к вопросу о сословной принадлежности японских христиан второй половины XIX века // Международный журнал исследований культуры. 2018. №4 (33). С. 132-146.
18. Бертова, А. Д. Христианство и семейные отношения в Японии в конце XIX - начале XX вв. // Религия и общество на востоке, №5, 2021 С. 243-272.
19. Бочарова М. Ю. Визуальные образы иллюстраций на японских открытках политической тематики второй трети 19 века // Культура и искусство. 2019. №10. С. 19-23.
20. Бочарова М. Ю. Мифологические мотивы в визуальном оформлении орденов и медалей периода Мейдзи в Японии // Genesis: исторические исследования. 2019. №7. С. 65-69.
21. Бочарова М. Ю. Трансформация семейных эмблем ки-мон в культуре Японии последней трети 19 в. // Культура и искусство. 2019. № 9. С. 47-52.
22. Бояринова П. А. Жизнь и повседневный быт женщины в Японии (1870-1910-е гг.) // Вестник Томского государственного университета. История. 2015. №1 (33). С. 47-50.

23. Бугаева Д. П. Таока Рэйун – японский критик и писатель – документалист / Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1987. 182 с.
24. Бугаева, Д. П. Японские публицисты конца XIX века Москва: Наука, 1978. 164 с.
25. Ван Цин Становление «японской философии» и «китайской философии» // История философии. № 18. Москва; Институт философии РАН. 2013. С. 71-88.
26. Васильева Е. Б. Проблемы культурной идентификации японцев в эпоху Мэйдзи (1868–1912) глазами европейцев // Известия Восточного института. 2002. № 6. С. 49-63.
27. Гаврикова Д. С. Роль образа императрицы в развитии женского самосознания в Японии конца XIX-XX веков // Вестник МГПУ. Серия: Философские науки. 2022. №2 (42). С. 92-100.
28. Гафурова Х. Ш. Концепция «кокутай» как основа национального самосознания Японии // Молодой ученый. 2020. № 23 (313). С. 504-506.
29. Герасимова М. П. От эпохи Эдо до наших дней. Эстетический идеал городской культуры // Японские исследования. 2016. №4. С. 36-54.
30. Герасимова Ю. Ф. Перевод философско-политической лексики в эпоху Мэйдзи как отражение современных переводческих проблем // Молодой учёный сборник статей III Международного научно-исследовательского конкурса. Пенза, 2021. С. 90-94.
31. Григорьева Т. П. Японская художественная традиция. Москва: Гл. ред. вост. литер. изд-ва "Наука", 1979. 368 с.
32. Дацышен В. Г. Новая история Японии Красноярск: КГПУ им. В. П. Астафьева. 2007. 200 с.
33. Демич К. И. Особенности становления современной японской философской терминологии в эпоху Мэйдзи по лексикографическим данным // Труды Института востоковедения РАН 2020. № 4. 167-178.
34. Долин А. А. Японский романтизм и становление новой поэзии. Москва: Наука, 1978. 280 с.

35. Дуничев Д. А. Влияние синто на формирование идеологии государственного национализма в Японии в конце XIX - начале XX веков // Евразийский Союз Ученых. 2018. №5-4 (50). С. 57-58.
36. Зиневич О. В., Черненко Я. В. Символический мир модернизируемых обществ: изобретение традиций (кейс Японии) // Идеи и идеалы. 2021. №2-2. С. 327-336.
37. Калихина А. С. Русские классики в Японии: культурный контекст перевода // Человек в мире культуры. 2015. №2. С. 44-47.
38. Карелова Л. Б. Японская философия: подходы к пониманию // Философские науки, 2018, №8. С. 7-21.
39. Клобукова (Голубинская) Н. Ф. Западная музыка в Японии периода Мэйдзи (1868-1912): пути проникновения и ассимиляции // Вестник РГГУ. Серия: Литературоведение. Языкознание. Культурология. 2018. №12-2 (45). С. 212-227.
40. Клобукова (Голубинская) Н. Ф. Музыкальная культура Японии в эпоху Мэйдзи (по Дневникам о. Николая Японского) // (Orientalia et classica: Труды Института восточных культур и античности; вып. XXXII) Москва: Наталис. 2010. С. 297-316.
41. Клобукова Н. Ф. Западная музыкальная культура в Японии периода Мэйдзи (1868-1912): заимствование и адаптация: дисс. ... канд. культурологии Москва, 2018. 269 с.
42. Клобукова Н. Ф. «Пусть во веки веков длится век...» Из истории создания государственного гимна Японии // Проблемы музыкальной науки. Российский научный журнал 2015. №2 (19). С. 60-66.
43. Кожевников В. В. «Сакоку» во внешней политике Японии (политика самоизоляции) // Труды института истории, археологии и этнографии ДВО РАН. 2018. №18. С. 160-171.
44. Козачина А. В. Литература Японии: учеб. пособие Красноярск: 2019. 110 с.
45. Кондрашева Е. В. Японская литература: путь в полторы тысячи лет: учебное пособие Хабаровск: Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2017. 212 с.

46. Конрад Н. И. Японская литература: от "Кодзики" до Токутоми / АН СССР. Институт Востоковедения. Москва: Наука, 1974. 567 с.
47. Корниенко Т. В. Кузнецова А. А. Вопросы женского образования в период реформ эпохи Мэйдзи // Проблемы гуманитарных наук и образования в современной России материалы Всероссийского научно-практического форума. Воронеж, 2021. С. 69-73.
48. Ксимилов Г. Г. Обзор истории современной японской литературы: 1868–1906: (По япон. источникам). – Хабаровск: Тип. Канцелярии Приамурского генерал-губернатора, 1909. 121 с.
49. Кужель Ю. Л. Связи Японии с европейским католическим миром (конец XVI в. — начало XVII в.) // Ежегодник Япония. 2019. №48. С. 321-343.
50. Кулепанов Р. В. Идеологический базис вооруженных сил императорской Японии // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. 2019. №4 (50). С. 26-33.
51. Лавшук Д. Г. Влияние европейского искусства на живопись Японии в XIX веке // Социально-гуманитарные науки в профессиональном становлении педагога: материалы VI Междунар. студен. науч.-теорет. онлайн-конф., Минск 23 апр. 2021 г. Минск: 2021. С. 248–250.
52. Лебедева О. И. "Благородные защитники" и "неразумные дети": японская цветная гравюра конца XIX в. как инструмент колониальной пропаганды // Вестник РГГУ. Серия "История. Филология. Культурология. Востоковедение". 2017. № 10 (31), ч. 1. С. 102-108.
53. Лебедева О. И. Ёга и нихонга: японская живопись в западном стиле на рубеже XIX и XX веков // Восточная коллекция, 2015. №3. С. 1-11.
54. Лебедева О. И. К вопросу об исторической живописи в Японии 1890-х гг.: полемика Тояма Сёити и Мори Огай [Текст] / О. И. Лебедева // Вопросы философии. 2016. № 7. С. 106-114.
55. Лещенко Н. Ф. Япония в эпоху Токугава. 2-е изд., доп. М.: Крафт +, 2010. 352 с.

56. Логачев К. И. Российская Духовная Миссия в Японии и ее взаимоотношения с другими христианскими миссионерами // Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти святителя Николая, апостола Японии Санкт-Петербург, 1996. С. 40-49.
57. Мак-Клейн Дж. Япония. От сегуната Тогуавы - в XXI век Москва: АСТ, Астрель. 2011. 932 с.
58. Максимова А. М. Инструментальные сочинения Ямады Косаку и становление японского симфонизма: автореф. дис. ... канд. искусствоведения Новосибирск, 2018. 23 с.
59. Максимова А. М. Маршевость как знак эпохи Мэйдзи в творчестве Ямады Косаку // Вестник музыкальной науки. 2016. №4 (14). С. 58-61.
60. Малыгина О. А. Антибуддийские мероприятия в Японии в период Токугава и первые годы Мэйдзи // Социальные институты в истории: ретроспекция и реальность Вып. 2, 2016. С. 19-27.
61. Малышев Б. А. Религия и общество в Японии конца XIX - начала XX вв. Участие религиозных организаций в "Движении просвещения народа" // Религиоведение. 2012. № 4. С. 122-131.
62. Мартынов Д. Е., Мартынова Ю. А., Филиппенко Д. А. Формирование японского национального самосознания в эпоху Мэйдзи // Modern oriental studies. 2021. №3. С. 456-466.
63. Медведев С. С. Японская Православная Церковь: от истоков до современности // Праксис. 2020. № 1 (3). С. 210-225.
64. Мещеряков, А. Н. Император Мэйдзи и его Япония Москва: Наталис, 2013. 735 с.
65. Мещеряков А. Н. Самоидентификация японцев в отношениях с западом и приемы преодоления национальных комплексов // Историческая психология и социология истории. 2009. №2. С. 27-41.
66. Молодяков В. Э. Три интернационализации Японии // Япония и глобальные проблемы человечества. Москва: ИФ «Восточная литература» РАН, 1999. С. 230-265.

67. Накагами М. Появление и развитие женских журналов в России и Японии (вторая половина XVIII-XIX в.) // Библиоковедение, 2016. №3. С. 323-327.
68. Нелюбин П. Г. Влияние протестантских миссионеров из США на государство и общество в Японии XIX века // История и современное мировоззрение. 2021. С. 18-23.
69. Нелюбин П. Г. Между нихондзинрон и религией Запада: проблема идентичности японских христиан периода Мэйдзи // Дневник Алтайской школы политических исследований. Современная Россия и мир: альтернативы развития (Формирование региональной идентичности и политика исторической памяти): сборник научных статей № 37. Барнаул, 2021. С. 127-133.
70. Нелюбин П. Г. «Свои» и «чужие» в эпоху Мэйдзи: антихристианская общественно-политическая мысль в Японии // Дневник Алтайской школы политических исследований 2020, № 36. С. 94-101.
71. Николенко А. В. Женщина в японском социуме в конце XIX—начале XX вв. // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки. 2015. № 2. С. 156-161.
72. Новикова О. С. Особенности социальной самоидентификации при переходе от традиционного общества к современному (на примере Японии): дис. ... канд. филос. наук, Новосибирск, 2016. 183 с.
73. Новикова О. С. Трансформации традиционной идентичности в модернизирующейся Японии // Вестник Новосибирского гос. ун-та. Серия: Философия. 2014. Т. 12, Вып. 4. С. 63-68.
74. Павлов Д. Б. Япония эпохи Мэйдзи в восприятии западного сообщества // Россия XXI. 2009. № 3. С. 58-91.
75. Полубояринова Л. Н. Понятие реализма в истории литературы // Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения. 2007. №3. С. 57-61.

- 76.Пронин А. О., Москвитин И. А. К вопросу об особенностях идеологического воспитания в вооруженных силах императорской Японии (1868–1945) // Вестн. Новосиб. гос. ун-та. Серия: История, филология. 2011. Т. 10, вып. 4: Востоковедение. С. 69-79.
- 77.Пуляев А. В. Преобразование общественной структуры Японии периода Мэйдзи в зеркале исторического сознания // ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛЬТУРА Сборник материалов Международной научно-практической конференции, 2020 С. 219-222.
- 78.Пуляев А. В. Трансформация феодально-сословной структуры японского общества во 2-й половине XIX века // Молодой ученый. 2011. № 4 (27). Т. 2. С. 42-44.
- 79.Реброва М. Н. Религиозная политика в эпоху Мэйдзи и ее роль в формировании новой идеологии японского государства // История и культура традиционной Японии 6. Т. 51 из *Orientalia et Classica*. Труды Института восточных культур и античности Наталис Москва 2013 С. 565-568.
- 80.Садокова А. Р. «Первая волна» японского реализма: новые темы в литературе // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2017. №4-2 (70). С. 36-39.
- 81.Садокова А. Р. Первые переводы русской классики в Японии: от забавных казусов до общенационального признания // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2018. №7-1 (85). С. 50-53.
- 82.Сахаров А. Н. История России с древнейших времён и до наших дней: учебник. Москва: Проспект, 2012. 768 с.
- 83.Сахарова А. В. Первые переводы Жюль Верна в Японии эпохи Мэйдзи: проблемы восприятия и адаптации оригинальных текстов / История и культура традиционной Японии 6 (*Orientalia et Classica*. Труды Института восточных культур и античности. Выпуск LI). Москва, 2013 С. 116-132.
- 84.Сила-Новицкая Т. Г. Культ императора в Японии. Мифы, история, доктрины, политика. Москва: Наука, ГРВЛ, 1990. 206 с.

- 85.Скворцова Е. Л. Влияние западной культуры и идеологии на духовную жизнь Японии // Вестник культурологии. 2020. №1 (92). С. 37-52.
- 86.Скворцова Е.Л. Западный ветер перемен в Стране восходящего солнца // Человек. 2017. № 4. С. 67–80.
- 87.Скворцова Е. Л. К вопросу о влиянии глобализации на процессы духовного развития в Японии. // Вестник ИВ РАН. №4 (18), 2021. С. 67-74.
- 88.Скворцова Е. Л. К вопросу об эффективности культурной модернизации (японский опыт в эпоху Мэйдзи) //Личность. Культура. Общество. 2012. Т.14. Вып. 3. С. 220-226.
- 89.Скворцова Е. Л. О парадоксе эпохи Мэйдзи (1868—1911): Культурологические проблемы перевода западной терминологии на японский язык в условиях восстановления традиционного общества // Труды Института Востоковедения РАН. 2017. № 3. С. 34-54.
- 90.Скворцова Е. Л. Япония и Запад: проблемы культурного взаимодействия в эпоху Мэйдзи // Восток. Афро-азиатские общества: История и современность, 2018. №2. С. 46-58.
- 91.Склярова Т. С. Националистические концепции в Японии начала XX в. // Тенденции развития науки и образования, 2020. №61 (11). С. 54-57.
- 92.Соколов А. Р. Арест православных самураев: Конфликтный эпизод из истории русско-японских отношений (1872 год) // Новый исторический вестник. 2016. №2. (48) С. 82-96.
- 93.Спиридонова К. В. Женщины-литераторы эпохи Мэйдзи // История и культура традиционной Японии 6 (Orientalia et Classica. Труды Института восточных культур и античности. Выпуск LI). Москва, 2013. С. 350-358.
- 94.Суда Е. Л. Западные влияния в музыкальной культуре Японии периода Мейдзи (1868-1912): дисс. ... канд. искусствоведения Киев, 2017. 240 с.
- 95.Сулейменова А. М. Поэтический дневник Ёсано Акико «от лета к осени» // Известия Восточного института. 1999. №4. С. 166-178.
96. Тояма Сигэки Мэйдзи исин (Крушение феодализма в Японии), пер. с японского, Москва, 1959. 362 с.

97. Турышева О. Н. История зарубежной литературы XIX века: Реализм: учеб. пособие Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. 76 с.
98. Тягунова Е. О. Стилистические и тематические новации в японской гравюре эпохи Мэйдзи (1868-1912) // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2021» Москва: МАКС Пресс, 2021 С. 1-2.
99. Федорова Д. В. Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи. Часть 1 // Юный ученый. 2023. № 6 (69). С. 110-120.
100. Федорова Д. В. Фтабатэй Симэй — переводчик эпохи Мэйдзи. Часть 2 // Юный ученый. 2023. № 6 (69). С. 120-124.
101. Фетисова Т. А. Мещеряков А. Н. Модернизация Японии: ускорение тела // Вестник культурологии. 2015. №3 (74). С. 188-200.
102. Цоктоева Т. Н. Образ тургеневской Аси в переводе Фтабатэя // Язык и культура. Новое в японской филологии. Москва: Издательство московского университета, 1987. С. 122-127.
103. Шадиев Д. Х. Формирование гендерного образа женщины в кино Японии первой половины XX века // Культура и цивилизация. 2017. Т. 7, № 2А. С. 504-513.
104. Шаталов О. В. Начальный этап деятельности Российской Духовной Миссии в Японии: 1870-1875 гг. // Православие на Дальнем Востоке. Вып. 2: Памяти святителя Николая, апостола Японии Санкт-Петербург, 1996. Вып. 2. С. 31-39.
105. Шашков В. А. Деятельность миссионеров в правление Оды Нобунага и Тоетоми Хидэеси // Скиф. 2019. №5-1 (33) С. 99-103
106. Яковлев М. А. Патриотическое воспитание молодежи в Японии эпохи Мэйдзи: ретроспективный взгляд в прошлое // Организация работы с молодежью: теория и практика. Сборник материалов Всероссийской студенческой научно-практической конференции. Якутск, 2023. С. 200-202.
107. Яппаров Ш. Ш. "Новые аристократы" Японии: социальное происхождение и профессии (1884-1947) // Вестник Московского университета. Серия 13. Востоковедение. 2012. №3. С. 82-88.

Резюме

Дипломна робота присвячена дослідженню змін у духовному та культурному житті японців в епоху Мейдзі (1868-1912 рр.). Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел та літератури.

У першому розділі роботи висвітлюються зміни, що відбулись у духовному житті Японії. Так, в першому підрозділі більша увага приділяється релігійній політиці нового уряду Мейдзі та формуванню національної ідеології, в той час як у другому підрозділі вже більш докладно висвітлюються зміни, які відбулись у житті звичайних японців під впливом західних ідей та моральних цінностей.

У другому розділі висвітлюється вплив Заходу на японську культуру. Так, в першому підрозділі було дано огляд літератури та поезії періоду «Освіченого правління». У другому ж підрозділі досить велику увагу приділено новим тенденціям у живописі та в музиці.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше було зроблено всеосяжний, об'ємний огляд змін, що відбулись у житті японського суспільства як у духовній, так і у культурній сферах в період Освіченого правління.

Summary

The thesis is focused on the study of changes in the spiritual and cultural life of the Japanese during the Meiji period (1868-1912). The work consists of an introduction, two chapters, a list of sources and references.

The first section of the paper highlights the changes that took place in the spiritual life of Japan. Thus, the first subsection focuses on the religious policy of the new Meiji government and the formation of the national ideology, while the second subsection covers in more detail the changes that took place in the lives of ordinary Japanese under the influence of Western ideas and moral values.

The second section covers the influence of the West on Japanese culture. Thus, the first subsection shows an overview of literature and poetry of the Period of

Enlightened Rule. In the second subsection, much attention is paid to new trends in painting and music.

The scientific novelty of the work lies in the fact that for the first time a comprehensive, voluminous overview of the changes that took place in the life of Japanese society in both the spiritual and cultural spheres during the Period of Enlightened Rule was made.